

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
факультет соціології
кафедра соціальних структур та соціальних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«Паління як соціально-психологічна залежність,
конфлікт між курцями та некурцями»**

Спеціальність: 054 «Соціологія»

Освітня програма: «Соціальні технології»

Освітній рівень: бакалавр

Кваліфікація: бакалавр соціології

Виконавець:

Осадчий Владислав Михайлович,
студент 4 курсу

Науковий керівник:

Жуков Віктор Іванович,
кандидат педагогічних наук, доцент

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1 ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ТА ПОШИРЕННЯ ВЖИВАННЯ ТЮТЮНУ В СВІТІ.....	8
1.2 ВИДИ ПАЛІННЯ, СУТЬ ПАЛІННЯ, ШКОДА ВІД ПАЛІННЯ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ. ПАЛІННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН.....	16
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	25
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ КОНФЛІКТУ, КОНФЛІКТ МІЖ КУРЦЯМИ ТА НЕКУРЦЯМИ.....	27
2.1 ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ТИПІВ КОНФЛІКТУ, КОНФЛІКТОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	27
2.2 ХАРАКТЕРИСТИКА КОНФЛІКТУ МІЖ КУРЦЯМИ ТА НЕКУРЦЯМИ., БОРОТЬБА З ТЮТЮНОМ ТА ОБМЕЖЕННЯ КУРЦІВ.....	36
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	54
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТУ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ.....	56
3.1 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПАЛІННЯ, КОНФЛІКТУ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ В УКРАЇНІ, АНАЛІЗ ВТОРИННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	56
3.2 МЕТОДОЛОГІЯ, АНАЛІЗ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДАНИХ «КОНФЛІКТ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПАЛІННЯ».....	63

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
ДОДАТКИ.....	81

Актуальність проблеми: Паління - дуже серйозна проблема, значення якої дуже сильно занижене. Ми всі звикли розглядати паління як суцього проблему, яка стосується здоров'я і піклуватись про її мають лікарі. Тим не менш, за даними дослідження української соціологічної організації Research & Branding Group кожен другий український чоловік у віці від 18 років палить (47% курять звичайні сигарети, 3% - електронні). Якщо говорити про жінок, то ця цифра звичайно менша, але тим не менш складає 15% (14% - звичайні сигарети, 1% - електронні). [20] Насправді, цифра вражаюча. Як ми знаємо, паління провокує серцево-судинні захворювання хвороби дихальних шляхів та астма, онкологічні захворювання різних частин тіла та органів: ротової порожнини, гортані, стравоходу, трахеї, бронхів, легень, шлунку, підшлункової залози, нирок, товстої кишки, сечового міхура, шийки матки та спинного мозку, коронарна хвороба серця, інфаркти та інсульти, остеопорози, катаракта та сліпота, парадонтози, захворювання судин, аневризма аорти, безпліддя, імпотенція. І цей список хвороб можна продовжувати дуже довго, адже так як нікотин (основна речовина, яка міститься в сигареті та власне викликає залежність) всмоктується в кров і фактично має вплив на весь організм і на кожний орган.

Цікавим є факт того, що Україна за рейтингом WHO (World Health Organization) знаходиться на одній з найвищих позицій за річним споживанням сигарет на дорослу особу (за даними 2014 року Україна знаходиться на 18 позиції). Також за даними тієї ж Всесвітньої організації охорони здоров'я від паління щороку помирає 8 мільйонів. Це досить серйозне число, але фактично сигарети вбивають кожного другого, хто їх курить. Цікава дилема паління: “кожен курець знає про шкідливий вплив паління на своє здоров'я, але продовжує палити”.

У цілому, на тему паління існує маса досліджень, маса стереотипів, різних теорій. Цікаво розглянути тему паління в розрізі соціології та

розглянути паління як саме соціальну проблему. Фактично, паління має вплив на все суспільство.

Окрім цього, йде наростання конфлікту між курцями та некурцями, обмеження курців все більш жорстокими. Варто дослідити та проаналізувати конфлікт, суб'єкти конфлікту, розробити карту аналізу конфлікту, адже цей середовище конфлікту є досить широким, межі поширення конфлікту починаються від всього світу та всіх держав до рамок однієї особистості, яка має індивідуальний конфлікт. Варто також розглянути бізнес, який пов'язаний з палінням як третю сторону, яка приймає участь в протіканні конфлікту.

Окрім цього, актуальність моєї роботи можна підтвердити тим, що з січня 2020 року ціни на сигарети різко вирости, цікаво дізнатись як це впливає на кількість курців, адже паління для українців досить дорога звичка, а після підвищення стала ще дорожчою. З іншого боку, влада вводить масу обмежень щодо прав курців, адже так зване “пасивне паління” серйозно шкодить оточуючим, які не палять. Вплив так званого “вторичного диму” серйозно шкодить здоров'ю дітей та вагітних. Розглядається також можливість підвищення віку, з якого українцям буде дозволено купувати сигарети (наразі цей вік становить 18 років, пропонується підвищити до 21 років).

Досить актуальним є те, що паління як соціальний феномен можна розглянути в історичному аспекті, наприклад, багато чоловіків, які служили в армії пам'ятають приказку “хто не курить - той працює”. Існує маса стереотипів, міфів стосовно паління, які власне провокують людей продовжувати палити та починати палити.

Мета та завдання. Метою роботи є дослідження конфлікту між курцями та некурцями через призму соціально-психологічної залежності від паління. Досягнення мети потребує виконання наступних завдань:

- 1) аналізу історичних умов поширення тютюну в світі як джерела наростання та розвитку конфлікту;
- 2) аналізу шкоди та впливу паління, соціально-психологічної залежності від паління як основної предметної бази конфлікту;
- 3) визначення поняття «конфлікту», надання йому характеристики та виявлення особливостей;
- 4) розробки карти конфлікту за методом Корнелиуса Хелена та Фэйра Шошана для аналізу конфлікту;
- 5) виокремлення третіх сторін, залучених до конфлікту між курцями та некурцями.
- 6) проведення аналізу та вивчення наявних досліджень проблематики паління та конфлікту курців та некурців, проведення власного опитування.

Об'єкт дослідження: паління як соціальний-психологічний феномен.

Предмет дослідження: конфлікт курців і некурців.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ТА ПОШИРЕННЯ ВЖИВАННЯ ТАБАКУ В СВІТІ

Варто розпочати з того, звідки взагалі з'явилося таке явище, як паління. Є також певні етимологічні відмінності в вживанні слів «табак» та «тютюн». Сигарети в тому вигляді, в якому ми зараз їх знаємо пройшли певні історичні трансформації – від першої появи тютюну в цивілізованому світі та її використання її як суто декоративної рослини до величезних фабрик, цілої індустрії – використання торгових марок сигарет в гонках «Формули-1», як назв автомобілів, появ електронних сигарет і т.д. Окрім цього, історично склалось так, що ставлення та сприйняття сигарет істотно змінювались з плином років – від суто декоративної рослини до причини великої кількості різноманітних хвороб. Виходячи з цього, з плином років думка про шкоду сигарет також змінювалась. Спочатку вважалось, що вживання тютюну в будь-якій формі не шкодить здоров'ю до того, як виявився зв'язок паління й раку легень і великої кількості серцево-судинних захворювань. Отже, в цілому, історія промисловості табаку досить цікава, увінчана великою кількістю різноманітних міфів, загадок, але потрібно розглянути все по етапам – від першого історично задокументованого факту появи тютюну в Європі до нинішнього часу і зв'язку паління з COVID-19.

Розпочнемо з етимології слів «табак» та «тютюн». Якщо коротко, то «тютюн» - рослина родини пасльонових, яка включає в себе близько 70 видів. «Табак» – це перемелений тютюн, який використовується для начинки сигарети. У цілому, тютюн – слово, яке запозичено для використання в українській мові від турків [11]. А слово «табак» - запозичене з французької мови, а французи взяли це слово з іспанської мови. Іспанці взяли це слово з мови південноамериканського племені араваків.

Цей своєрідний перехід слова з однієї мови до іншої зумовлений історичними особливостями, про які ми поговоримо пізніше. Варто зазначити причину того, чому я вдався до етимологічних особливостей слів, які безпосередньо пов'язані з палінням. Авжеж, на початку розквіту промисловості табаку – тютюн мав визначну роль, адже, як ми вже з'ясували, з нього робився власне табак. Але зараз, слова «тютюн» та «табак» переросли в одне слово – «табак», адже, зараз сигарети не мають абсолютно нічого спільного з тютюном – він був повністю замінений різноманітними хімічними речовинами та добавками - авжеж, якщо ми говоримо про масштабне виробництво сигарет. Досить часто, особливо в сільській місцевості люди займаються вирощуванням тютюну для виробництва сигарет або для продажу. Також варто сказати про те, що вирощений тютюн може використовуватись не тільки для виробництва сигарет в тому вигляді, в якому ми їх знаєм. Адже способів вживання табаку й нікотину – безліч, історично склалось, що досить багато народів по-різному споживали цю рослину.

І зараз у сучасному світі всі ці способи вживання табаку нікуди не зникли – в різних народів є різні звички до споживання табаку, наприклад, Парламент великої Британії – місце, де, фактично, приймаються всі політичні, економічні рішення країни. Здавалось, що в цьому місці люди мають бути сучасними, але, тим не менш, там і досі існує звичка вживати так званий «нюхальний табак», що в іншому вважається досить старомодним явищем. У цілому, зв'язок парламенту Великої Британії з палінням досить цікавий, про нього ми поговоримо пізніше. Також у наступних розділах буде розглянуто різноманітні звички, ритуали, традиції різних країн у споживанні табаку, окрім цього, буде розглянуто «моду» на табак.

Фактично, виходячи з попереднього опису, зв'язок тютюну й промисловості хоч і поступово зменшується, але тим не менш, не зникає повністю.

Також варто зазначити, що існує дуже величезна різноманітність способів вживання тютюну, тобто звичайне куріння сигарети – це лише один із способів вживання тютюну та нікотину, хоча не можна сперечатись, що це один із найчастіших способів у сучасному світі.

Поговоримо про появу та поширення тютюну, способи його вживання, які були прийнятні в той чи інший історичний проміжок часу.

Фактично, однозначної відповіді, де почав вживатися тютюн немає. Існують думки, що перші курці з'явилися в Центральній Америці приблизно ХХ ст. до нашої ери. Також існують згадки про паління в давньому Єгипті, Китаї та Індії в XXI-XVIII ст. Можна впевнено і досить однозначно сказати, коли тютюн з'явився в Європі – тобто в цивілізованому світі. До цього моменту тютюн вживався аборигенами шляхом розпалювання вогнища, яке в свою чергу випускало в повітря дим, який власне і здійснював ефект одурманення. Досить незамисловатий спосіб вживання тютюну, який міг бути виявленим абсолютно випадковим чином. А вже пізніше, вживання тютюну переросте в певну інституційну форму та цілу індустрію. Насправді, в ті часи мало хто міг замислюватись над шкодою від вдихання цього одурманюючого диму.

Авжеж, для аборигенів Північної та Південної Америки поняття медицини та медичних досліджень було невідомим, вживання тютюну було для них лише способом отримання задоволення. Хоча з іншого боку, тютюн використовувався тогочасними лікарями – вважалося, що ця рослина завдяки ефекту одурманювання розуму мала цілющі властивості, наприклад, зняття болю. У цілому, можна погодитись з таким способом використання тютюну, адже ця рослина має в своєму складі нікотин – речовина про властивості якої ми поговорим пізніше.

Окрім цього, окрім тогочасних медиків вживання тютюну мало певний ритуальний характер у різних шаманів, вождів. Вважалося, що ефект

одурманювання за рахунок вдихання диму допомагав зв'язуватись з богами або певними вищими силами, входити в транс і т.д. Пізніше ці явища дещо трансформувались, були витіснені іншими практиками, але, з іншого боку, в деяких народів світі ці явища зберігаються.

З цього можна зробити висновок, що однозначно сказати звідки почалось вживання тютюну не можна. Рослина поширена в багатьох частинах світу та країнах Європи, Азії та Африки, тому однозначної відповіді, хто й де почав палити не можливо. Археологічні дослідження показують, що в різних народів були абсолютно різноманітні способи вживання тютюну – різноманітні трубки, які відрізнялись формою, довжиною. Ще до появи перших аналогів фільтрів, тютюн вживався майже в чистому вигляді. Окрім цього, варто не забувати, що тютюн може жуватись і вживатись в інших формах.

З іншого боку, є відомості, коли тютюн з'явився в Європі. Першим, хто привіз його до Європи був Христофор Колумб – легендарний та всесвітньовідомий генуезький мореплавець, мандрівник, який власне першим відкрив Америку. Але, окрім цього, однією із заслуг Колумба було те, що він, будучи на службі Іспанської Корони, вперше привіз тютюн до Іспанії. Сталось це в 1492 році під час висадки Колумба та його команди мореплавців на острові Гаунагані (який зараз називається Сан-Сальвадор, Багамські острови) в рамках однієї з його чотирьох експедицій. Саме Колумб вперше побачив місцевих аборигенів, які вдихали в себе дим від тліючих листків тютюну, яку вони самі називали «табако», а самокрутки – «сигаро» (саме із-за таких назв і походять більш сучасні назви).

"Нас зустріло безліч майже оголених людей, які йшли із своїх поселень з палаючими головешками в руках і травою, дим якої вони "пили". Інші несли одну велику сигару і при кожній зупинці запальовали її, після чого кожен робив з неї три-чотири затяжки, випускаючи дим через ніздрі. Коли всі таким чином

освіжались, вирушали в путь знову", - описує процес куріння Христофор Колумб [28].

Власне Колумбу місцеві дали в дар цю загадкову для європейців рослину, яка була привезена легендарними мандрівниками до Іспанії. Разом із рослиною в Європу була і привезена звичка палити. При цьому звичку палити перейняв не сам Христофор Колумб, а його команда, а саме Родріго де Херес – член команди легендарного мореплавця, який вперше почав палити, тобто, це, фактично, перший європейський курець. Сам же великий першовідкривач – Христофор Колумб, не звернув не почав курити подарунок від місцевих.

Також у різних джерелах зустрічається теза про те, що власне тютюн привіз у Іспанію Роман Пане – місіонер, який брав участь у експедиції Христофора Колумба. Саме Романа Пане зацікавила ця нова рослина і ті дії, які місцеві виконували з цією рослиною. І саме він вперше привіз насіння до Іспанії.

Хоча з Родріго де Хересом сталась досить цікава історія, адже крім його та членів експедиції про паління не знав ніхто, це було досить незвичним та диким явищем для тогочасного суспільства. Дим, який видихав курець вважався чимось неземним і, як наслідок, Родріго був заарештований і посаджений у в'язницю на 7 років (у 1501 році). Це переслідування курців продовжувалось певний час, адже рослина спочатку використовувалась як декоративна, хто її використовував за іншим призначенням вважались одержимими дияволом. Це переслідування здійснювалось церквою та інквізицією.

Таку практику, яка здійснювалась інквізицією можна вважати першою антитабачною компанією, яка здійснювалась владою.

Варто також зазначити, що з самого початку появи паління в сучасному світі були як і люди, які вважали це необхідним, корисним та важливим, так і противники паління (наприклад, інквізиція).

Пізніше, приблизно, через 30 років, починається промислове та масштабне розповсюдження та висадження тютюну – з'являються перші тютюнові плантації. Першими, відповідно, так як вперше тютюн був ввезений в Іспанію, починають займатись культивуацією іспанці. Перша плантація виникла в 1531 році на острові Санто-Домінго (нині столиця Домініканської Республіки). І з моменту першого ввезення (1492 року) до появи першої плантації (1531 року) відбувається завезення самої рослини до Іспанії, її поширення.

Інший досить відомий мандрівник французького походження – Андре Теве відомий не тільки описом Нового Світу, а й тим, що вперше ввіз тютюн із Бразилії до Франції (1556 р.). Окрім цього, Андре Теве почав вирощувати тютюн. Фактично, цього мандрівника-дослідника можна вважати першим, хто приніс тютюн до Франції. Також Андре Теве описав процес паління, яким займались місцеві аборигени – вони завертали табак у лист і таким чином виникало щось схоже на сучасну сигару [29].

Також діяльність Андре Теве пов'язана з іншою особою – Жан Ніко де Вільмена.

Жан Ніко де Вільмен – також француз, як і Андре Теве. Іноді вважається, що саме Жан Ніко де Вільмен – перший, хто привіз тютюн із Іспанії до Франції, але з чим не можна точно сперечатись, це з тим, що ця історична особистість – перший, хто ввів моду на вживання тютюну. Жан Ніко де Вільмен – дипломат, який запропонував тогочасній королеві Франції Катерині Медичі тютюн у якості ліків головної болі та мігрені.

Завершаючи тему Жана Ніко де Вільмена, варто зазначити, що його ім'я пов'язане з назвою нікотину – основної хімічної речовини, яка власне викликає залежність у курців [35].

Так як тютюн почала вживати сама королева-мати Франції, це викликало початок певної «моди» на вживання цього наркотику. Окрім цього, варто зазначити, що тютюн вживався в нюхальній формі, хоча й пізніше почав вживатись в жувальній формі та почав куритись. Саме в цей період, у Європі жувальний табак почав вживатись для подолання зубного болю. І з цього періоду починається стрімке поширення табаку в світі – відкриваються фабрики, починається справжнє комерційне розповсюдження табаку.

У 1587 в Нідерландах публікується книга під назвою «Рослинна панацея». Ця книга стає своєрідним медичним посібником, де стверджується про те, що тютюн може лікувати близько 36 різноманітних хвороб – починаючи з зубного болю, закінчуючи головними болями та кашлем. Лікарі почали рекламувати тютюн як своєрідні ліки від всіх хвороб. Навіть особистий лікар короля Іспанії Філіпа II нав'язав королю думку про цілющі особливості цієї рослини.

У 1665-1666 році в Британії під час Великої Лондонської чуми (бубонна чума) людей примушували споживати тютюн, адже вважалося, що це допомагає подолати та зупинити розповсюдження тютюну. Фактично, людей примусово змушували ставати залежними. [33].

Важливою датою стає 1620 рік. Саме в цей рік у Севільї відкривається фабрика з виробництва сигарет в тому вигляді, в якому ми їх знаємо зараз. Люди, які мали певний достаток почали купляти сигарети, бідніші – почали збирати недопалки, перемелювати та робити нові самокрутки.

Окрім цього, варто згадати Ніколаса Бекона та короля Англії Джеймса , як противників паління. І, в цілому, варто зазначити, що саме XVII ст. стає

переломним, адже в контексті протистояння людей, які були за паління та противників паління починає розгоратись конфлікт, який буде проаналізований в подальшій роботі.

1.2 ВИДИ ПАЛІННЯ, СУТЬ ПАЛІННЯ, ШКОДА ВІД ПАЛІННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЗДОРОВ'Я ПАЛІННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Як вже було зазначено в попередньому пункті, паління має велику кількість різновидів, які формувались історично в різних народів світу. Відповідно, кожен народ, де поширювався табак, адаптував процес паління під географічні особливості своєї країни, наявності тих чи інших ресурсів і т.д.

Поширення сигарет у тому вигляді, в якому ми їх знаємо зараз почалось з монополізації вирощування тютюну на плантаціях і як наслідок відкриття фабрик з виробництва сигарет. Виробництво сигарет починає набувати форми бізнесу, а так як декілька століть назад, фактично, той, хто мав плантацію з вирощування тютюну – мав монополію на виробництво тютюну. Починається державні обмеження та регулювання на виробництво тютюновмісних продуктів, плантацій з вирощування тютюну і т.д.

Розглянемо основні види та способи паління. Способів як пристосувати до вживання тютюн існує досить багато, але одною із основних цілей є вживання нікотину. Особливості нікотину як наркотичної речовини ми розберемо пізніше. Окрім цього, паління має певний соціальних характер – вираження статусу, наслідування, ритуалізм.

Розпочнемо з найпоширенішого продукту, який містить табак – сигарет. Зручність сигарет і, як наслідок, їх велика популярність полягала в тому, що викурити сигарету набагато легше, чим курити трубку чи сигару, адже для трубки чи сигари потрібен час, окрім цього, споживання такого виду табаку означало певний ритуал, про який ми поговоримо, коли будемо розбирати ці види. Сигарети робились з подрібненого тютюну (табаку), який спресовувався та поміщався в тонкий папер. Вид паперу, який використовувався для виготовлення сигарет відрізнявся в залежності від країни. Наприклад, могло використовуватись листя від кукурудзи, солому і т.д.

Перші сигарети не мали ніякого фільтру. Фільтр найчастіше використовувався для того, щоб зменшити попадання смоли та інших шкідливих речовин до легень людини. Фактично, за рахунок фільтру можна було регулювати крепкість сигарети, якщо фільтр більш довгий та містить більше захисних та блокуючих елементів – шкода від сигарети менша, але вона не зникає повністю, адже, все одно, фільтр блокує лише частину шкідливих елементів, які можуть потрапити до легень. Перші сигарети з фільтром з'явилися у масовому продажі завдяки компанії «Kent». Досить цікаве нововведення з маркетингової точки зору, адже цей хід був зроблений для підвищення продажів, бо в часи появи фільтру шкідливі наслідки паління були виявлені, а фільтр рекламувався під гаслом, що він зменшує шкоду від паління.

Перші аналоги сигарети почали з'являтися у Севільї. Бідні люди, які не могли дозволити собі таке задоволення збирали недопалки від сигар (сигару найчастіше не палять до самого кінця, щоб уникнути обпечення рук) або те, що залишалось після паління трубки. Ці самі недопалки вони знову подрібнювали (основна відмінність сигари від сигарети полягає в тому, що сигарета обмотується папером, а сигара табачним листям) і замотували в папер. Таким чином починає формуватись певна нерівність і формування образу курців на рівні підсвідомості, багаті палять сигари або трубку, бідні – сигарети. З іншого боку, пізніше популярність сигарет починає все більше і більше зростати – їх легше курити, вони дешевші. Самі сигарети досить тісно пов'язані з таким іменем як Філіп Морріс. Це перший, хто почав виробляти та продавати сигарети в тому вигляді в якому ми їх знаємо. Його єдиний магазин у Лондоні в 1847 році переріс у цілу інтернаціональну компанію, яка функціонує і досі та є один із найбільших виробників тютюнової продукції в світі.

Про сигари ми вже частково говорили, варто зазначити той факт, що сигари майже на 100% складаються з тютюну – замість паперу використовується листя тютюну та повністю відсутній фільтр. Шкода та

кількість нікотину й інших шкідливих елементів, які потрапляють в організм набагато вище, ніж при палінні звичайної сигарети. Особливість сигар полягає в іншому – у сприйнятті сигари, асоціаціями, які виникають, коли хтось бачить людину з сигарою, але про це пізніше.

Кальян – також досить відомий спосіб споживання нікотину, кальян – спеціальний прилад, суть якого полягає в тому, що в якості фільтру використовується вода. Певний ритуалізм присутній присутній в процесі паління кальяну, адже, щоб почати курити кальян потрібно пройти цілий підготовчий етап. Кальян пропагується як більш безпечний спосіб паління, хоча це зовсім не так. Вода, яка має здавалось би фільтрувати шкідливі речовини – насправді зовсім не фільтрує їх, а враховуючи факт того, що кальян куриться набагато довше, чим звичайна сигарета, то можна зробити висновок, що кількість шкідливих речовин, які потрапляють в організм людини набагато вище, ніж при курінні звичайної сигарети.

Жувальний і нюхальний тютюн – можна вважати першим способом споживання нікотину в цілому. Шкода від вживання тютюну в такій формі також надзвичайно велика, але при такому способі не виділяється дим, що може нашкодити оточуючим, тобто фактично виключається факт пасивного куріння. Але тим не менш, жувати та нюхати тютюн також шкідливо, такий спосіб споживання тютюну провокує цілу низку захворювань (це окрім тих, які власне викликає нікотин).

Табакопаління або просто паління – вдихання диму від тліючого табаку (спеціального обробленого тютюну). Як вже було зазначено вище, тютюн може споживатись не тільки шляхом спалювання, а і жуванням та нюханням. Але з іншої точки зору, паління, в цілому, можна назвати споживанням нікотину – речовини, яка власне і викликає залежність у того, хто її споживає.

Назва нікотину, як вже зазначалось раніше в попередньому пункті, пішла від імені Жана Ніко де Вільмена – французького посла в Португалії. У

цілому, з медичної точки зору нікотин – алкалоїд, інсектицид, який захищає рослину від комах, але, як не дивно, його споживає людина, комахи вже в свою чергу навчилися запобігати цього інсектициду [30].

Споживання нікотину, як і паління в цілому провокує величезну кількість хвороб і вражає найважливіші органи життєдіяльності людини – органи дихання, серцево-судинну систему і т.д. За даними Всесвітньої організації здоров'я (World Health Organization) саме паління є причиною смерті близько половини тих, хто палить. [4] У суспільстві існує теза про те, що одна викурена сигарета скорочує життя на 5 хвилин. Насправді так, паління досить серйозно впливає на тривалість життя, а ці підрахунки щодо 5 хвилин є приблизними розрахунками шкідливого впливу на тривалість життя.

Не зважаючи на той факт, що нікотин міститься в тютюні, більшість нікотину виходить в повітря через дим при спалюванні, а друга частина потрапляє до організму людини. Це пояснює соціальну шкоду, яку приносять курці по відношенню до некурців. Фактично, людина, яка не палить і знаходиться біля того, хто палить – споживає нікотин та всі інші шкідливі речовини, випущені в повітря, також. На цьому факті будуються серйозні розбіжності між тими, хто палить і ні. Окрім цього, вважається, що дим від продуктів табачкової промисловості – сигарет, сигар і т.д. – забруднюють повітря ще більше, чим вихлопні гази автомобілів.

Цікавий факт в тому, що так звані «пасивні курці» не мають залежності від нікотину, адже вони споживають досить малу дозу нікотину, а організм людини досить швидко оброблює нікотин, хоча з іншого боку, в організм потрапляє велика кількість шкідливих речовин. Окрім цього, варто зазначити цікаву хімічну особливість нікотину. Період напіврозпаду нікотину становить 2 години, тобто, фактично, приблизно через 4 години нікотин повністю виводиться з організму того, хто його спожив. І це пояснює факт того, чому так звані «пасивні курці» не потрапляють в нікотинову залежність. [31]

Існує досить багато досліджень з теми того, чому люди потрапляють в залежність від нікотину. Наприклад, через хімічні особливості нікотину існує думка про те, що після першої викуреної сигарети в 10% випадків людина стає залежною протягом двох днів, до 35% - протягом місяця. [36]

Шкідливі особливості та наслідки паління були окреслені досить давно. Важливою шкодою паління для суспільства можна назвати пожежі, які досить часто стали виникати через звичайну неуважність, спроби уникнути покарання від органів влади, шляхом швидкого викидання незагашеної сигарети, а через особливості тогочасної архітектури – спалах міг статись досить швидко. Через те, що паління стало причиною виникнення пожеж багато країн почало вводити обмеження на права курців. Про обмеження курців у правах ми поговоримо пізніше. Окрім цього, паління може викликати пожежі в лісах, що є досить серйозною загрозою для нормального функціонування суспільства через можливу втрату врожаїв, будинків або інших будівель. Також варто зазначити, що паління досить часто є причиною звичайних побутових пожеж через неуважність.

Паління дуже серйозно впливає на здоров'я людини. Відповідно, через велику кількість курців спостерігається зменшення здоров'я суспільства та демографічні проблеми, які є наслідком пагубних наслідків паління. Так, наприклад, через хвороби, які викликає паління зменшується тривалість життя курців. Наприклад, у США в середньому тривалість життя курців нижче, чим в тих, хто не палить на 13 років [34]. Таке скорочення провокує проблеми не тільки в демографії населення, а в економіці – зменшується кількість населення працездатного віку, держава втрачає кошти.

Проблема паління полягає в тому, що, насправді, кинути палити досить нескладно, але чомусь за даними Всесвітньої організації здоров'я (World Health Organization) у світі близько 1,1 млрд людей, що палить. Можливо, дилема паління спровокована впливом інших факторів – психологічних та

соціальних. У цілому, проблему паління слід розглядати через призму фізичної залежності від хімічного складу сигарет, а саме через залежність від нікотину та через призму соціальних та психологічних факторів, які власне провокують людину продовжувати палити.

Як вже було зазначено раніше залежність від паління складається з двох складових: фізичної залежності від наркотичної речовини – нікотину та від соціально-психологічних факторів. Фізична залежність від нікотину, насправді, не є такою, що викликає досить серйозні наслідки, як, наприклад, від героїну чи від інших наркотиків. Фізичне недомагання організму від нехватки нікотину досить непомітне, воно не викликає ломки. Як уже було зазначено раніше, період напіврозпаду нікотину – приблизно 2 години, тому лише за декілька днів можна повністю позбутись фізичної залежності від нікотину. Виникає питання: в чому ж власне тоді полягає залежність і чому стільки людей продовжує палити? Вся справа в іншій складовій паління – соціально-психологічній.

Як вже було зазначено вище паління проходило певні історичні трансформації в своєму сприйнятті людьми, які власне і палили. Але варто зазначити, що соціально-психологічний компонент залежності від паління складається з поведінкового аспекту, який є індивідуальним для кожного курця. Тобто кожен курець сприймає паління індивідуально, використовує різні ритуали, практики, має власні елементи провокації бажання закурити.

Існує досить багато соціально-психологічних механізмів та міфів, які пов'язані з палінням Розглянемо їх більш детально, посилаючись на Аллена Карра – досить відомого борця з палінням, засновника мереж клінік «Легкий спосіб». Аллен Карр не має вченого ступеня, але його книга «Легкий спосіб кинути палити» досить гарно описує механізми саме соціально-психологічної залежності від паління. Варто також зазначити, що метод Аллена Карра – один

із досить дієвих і результативних способів протидії палінню, а його книги – бестселери.

Фактично, конфлікт, пов'язаний з палінням будується з двох частин – конфлікт власне з соціумом – між тими, хто палить і не палить, та внутрішній конфлікт курця, який будується на ілюзії, що паління потрібне саме цій людині. Як уже зазначалось, ці ілюзії можуть бути індивідуальні, комусь здається, що паління дозволяє відчувати себе більш самовпевненим, допомагає зосередитись (хоча, фактично, нікотин забиває кровоносні судини, що навпаки заважає зосередженню, адже мозок не отримує достатню кількість кисню). Аллен Карр у своїй книзі наводить досить цікаві порівняння загальних причин чому люди продовжують палити. Наприклад, люди палять, коли вони відчувають нудьгу або зосередженість, хоча ці два відчуття це дві протилежності. Або ж з іншого боку, люди можуть палити, коли відчувають напругу або розслабленість, хоча це також протилежності. Насправді, це все ілюзії. Паління, яке має протидіяти нудьзі насправді провокує цю саму нудьгу, особливістю паління є те, що нікотин впливає на кровоносну систему. І якщо кровоносна система засмічена нікотином й іншими шкідливими речовинами, то запас сил людини спадає та стає меншим, чим у людини, яка не палить. Саме тому, засіб, які курці використовують для того, щоб протидіяти нудьзі, провокує цю саму нудьгу. Приблизно той самий механізм, але в зворотному напрямку працює з зосередженням – те, що мало допомагати зосередженню навпаки його розвіює. Сигарети не допомагають розслабленню, адже нікотин – збуджуюча речовина, ритм серця після викурювання сигарети навпаки зростає, адже серцю потрібно перекачувати вже забруднену шкідливими речовинами кров (яка, доречі, стає більш густішою і серцю стає набагато важче). Нікотин сприяє підвищенню норадреналіну та дофаміну, що означає, що викурена сигарета діє як психостимулятор, але ніяк не засіб розслаблення. Хоча деякі дослідження говорять про те, що при сильних та довгих затяжках нікотин діє як заспокоююче, пригнічуючи нервові імпульси [27].

Можна говорити про те, що в кожного курця своя історія того, як він прийшов до паління, чому продовжує палити, причини паління, адже як вже зазначалось раніше, сенс паління та ілюзії, пов'язані з палінням в кожного індивідуальні, але є певні спільності.

Кожна викурена сигарета після найпершої є не чим іншим, як сигаретою, яка полегшує ломку після найпершої. Тобто паління провокує паління. Це найпростіше пояснення того, чому люди залишаються в залежності, але сюди також варто додати ілюзії та міфи, пов'язані з палінням.

У цілому, варто зазначати у чому полягає сутність поняття «соціально-психологічна залежність». Соціальну залежність (або поведінкову залежність) можна розглядати у контексті паління як звичку, яка пов'язана з певними аспектами життя курця. Наприклад, певний аспект суспільного життя може спровокувати бажання закурити у залежної людини – спілкування з друзями, телефонна розмова, перерва на роботі або, в цілому, в певному занятті, перегляд футбольних матчів. У цілому, прикладів таких ситуацій, які можуть спровокувати бажання закурити в залежного може бути безліч у залежності від конкретної людини, але здебільшого соціальна залежність полягає в звичках. Але з іншого боку, соціально-поведінкова сторона паління може полягати в наслідуванні – наприклад, коли група є курцями, а окремий її член – ні. Це може викликати ситуацію, коли один із членів групи почне палити, щоб бути таким, як інші.

Психологічна залежність полягає в асоціаціях, почуттях, або думках, які виникають через паління. Фактично, психологічна сторона полягає в підсвідомих механізмах. Наприклад, дуже часто люди курять для того, щоб справитись з роздратуванням, з стресом, депресією, вважаючи, що це може допомогти подолати ці відчуття. Іноді люди починають палити через певну трагічну ситуацію в житті – наприклад, втрата роботи, смерть близької людини. Насправді паління не вирішує ці проблеми, вони залишаються, а от

звичка палити залишається. Також у контексті психологічної залежності можна говорити про переконання, які також можуть впливати на те, що людина продовжує палити. Наприклад, існує думка, що паління допомагає не набирати вагу або допомагає розслабитись. Насправді, ці переконання не працюють, але, наприклад, думка, що паління допомагає не набирати вагу частково правдива, адже відчуття, коли ти хочеш палити та з'їсти щось дещо схожі, хоча паління не допомагає подолати відчуття голоду, а от їжа – так. Думка, що паління допомагає розслабитись також неправдива, адже нікотин – наркотична речовина, що діє як збудник, після паління тиск та пульс підвищується, що не зовсім сумісно з тим, щоб розслабитись.

У поєднанні соціальної та психологічної складової виходить, що паління – комплекс соціальної (поведінкової) та психологічної залежності, яка включає в себе звички, асоціації, переконання, міфи та ілюзії, які має курець, слідує ним та не може від них відмовитись або замінити, що є наслідком того, що курець не може кинути палити.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Через всю лінію появи, поширенню та розвитку паління в світі проходить паралельно лінія того, що відразу з'являється ті, хто проти паління, борці з курінням та просто некурці, які піддаються шкідливому впливу паління через так зване пасивне паління. Конфліктна ситуація між цими групами починає наростати з поширенням тютюну, відкриттям плантацій та фабрик. Найпершим активним супротивником паління стала церква, пізніше починається державне регулювання тютюнової промисловості.

Людство придумало досить велику кількість пристосувань того, як можна вжити тютюн – від власне спалювання табаку (як подрібненого, висушеного листа тютюну) до жування листа тютюну.

Варто зазначити, що відкриття перших тютюнових плантацій, а пізніше фабрик вводить в гру третьої сторони конфлікту – бізнесу, який пов'язаний з тютюновою промисловістю. Бізнес починає отримувати сверхприбуток на цій діяльності, держава, вбачаючи величезний потенціал для податків, починає регулювати цю сферу діяльності.

Окрім цього, вся історія поширення тютюнової промисловості включає в себе різноманітні механізми впливу на підсвідомість людей для того, щоб або продовжувати тримати їх в залежності або втягнути в залежність все більшу кількість людей.

Шкода від паління існує не тільки в плані здоров'я людини (хоча не можна недооцінювати цю шкоду також, адже як наслідок шкідливого впливу на здоров'я людини виникають демографічні проблеми в суспільстві через зниження тривалості життя та репродуктивної функції населення), а й в соціально-психологічному плані через те, що кожен курець тримає себе в самообмані того, що паління дає щось більше, ніж отримання нікотину –

наприклад, зняття нудьги чи підвищення концентрації (хоча це ніщо інше як самообман).

У цілому, проблематика паління будується «двох китах» - на фізичній залежності від нікотину та на соціально-психологічній залежності, що є індивідуальною для кожного курця і будується на наявності певних збуджувачів, які провокують в людини бажання закурити. Конфлікт, який існує між курцями та некурцями базується на соціально-психологічній залежності людей від тютюновмісної продукції.

РОЗДІЛ II ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ КОНФЛІКТУ, КОНФЛІКТ МІЖ КУРЦЯМИ ТА НЕКУРЦЯМИ

2.1 ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ТА ТИПІВ КОНФЛІКТУ, КОНФЛІКТОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Перед тим, як аналізувати конфлікт потрібно розібратися в сутності конфлікту. Розглянемо основні визначення конфлікту від відомих соціологів.

Загальне поняття конфлікту (від латинської — *conflictus*) – це зіткнення сторін, думок, сил. Так як конфлікт називають елементом соціальної взаємодії, то конфлікт може стосуватись великої кількості сфер життєдіяльності людини – ресурсів, влади, повноважень, інтересів і т.д.

Сторонами або суб'єктами конфлікту можуть бути окремі індивіди, великі та малі соціальні групи або організації. Конфлікт виникає в процесі взаємодії, спільної діяльності, через відсутність згоди, порозуміння, аналогів і т.д. [12]

Конфліктологія – окрема галузь, об'єктом вивчення якої є всі види конфліктів, предметом – взаємовідносини між особами або групами, що призводять до конфлікту, а також процес вирішення конфлікту [18].

За К. Боулдингом основними суб'єктами конфлікту можуть бути окремі індивіди, спільноти індивідів, групи, організації.

Відомі соціологи займались аналізом явища конфлікту в контексті різноманітних напрямків та призм людської життєдіяльності.

Наприклад, один із найвідоміших соціологів, чиє ім'я пов'язано з дослідженням конфліктів є Карл Маркс. Він вважається творцем соціальної теорії конфлікту та розглядає конфлікт у контексті взаємовідносин між класам, тобто класової боротьби. У розумінні Карла Маркса – конфлікт

джерело соціального розвитку, тобто конфлікти, протиборство класів,, протиріччя зумовлюють та визначають соціальну патологію й показують вирішення проблем суспільства.

Конфлікт класів, за Карлом Марксом, це джерело та рушій соціальних змін у суспільстві. Хоча в своїх працях Маркс зазначав, що є можливість побудувати суспільство без конфліктів (безконфліктне суспільство) шляхом ліквідації приватної власності на засоби виробництва. [15]

Іншим, не менш відомим в галузі дослідження конфліктів, соціології конфліктів та конфліктології, соціологом є Георг Зіммель. Ім'я Зіммеля пов'язано з запровадження терміну «соціологія конфлікту».

За Зіммелем конфлікт – неминуче та природне явище, яке будується на відмінностях між людьми. Відомий соціолог вважає, що якщо будуть відсутні конфлікти в суспільстві – буде відсутнє суспільство як таке. Людям притаманне явище того, що вони здатні мати декілька інстинктів – любові, з одного боку та ворожості з іншого. Саме через природню людську ворожість виникають конфлікти, але через інший інстинкт вони власне регулюються.

Конфлікт – явище, яке несе за собою конструктивний початок за рахунок подолання розбіжностей, які власне виникають в процесі конфлікту.

Окрім цього, Георг Зіммель розглядає емоції як певний стимул сили та гостроти конфлікту. Тобто чим вища емоційна залученість та сила емоцій, які викликаються конфліктом, тим власне більша сила конфлікту та більша ймовірність залучення та застосування насильства для вирішення конфлікту (стосується міжособистісного конфлікту). [19]

У цілому, Георг Зіммель розглядає конфлікт як певний засіб соціалізації людини – засвоєння та відтворення людиною соціально-культурного досвіду на основі діяльності, спілкування та відносин [24].

Інший відомий соціолог Роберт Парк розглядає конфлікт як елемент соціальної взаємодії. Так само як Георг Зіммель Роберт Парк розглядає конфлікт як природне явище, яке слугує певним елементом еволюції. Окрім цього, соціолог вважає, що конфлікт це певний елемент свідомості суспільства. Суспільство свідоме тоді, коли в ньому виникають конфлікти. [32]

Герберт Спенсер та Макс Вебер розглядали конфлікт як звичайне явище суспільного життя, воно є звичайним явищем історії та стимулом еволюції та соціального розвитку. Герберт Спенсер розглядав конфлікт з позицій соціал-дарвінізму [13].

Ральф Дарендорф – вважається творцем теорії конфлікту. Його погляди дещо схожі з поглядами Маркса. Дарендорф розглядає конфлікт як такий, що формує класи та групи за рахунок того, що один клас або група примушує робити щось інший клас або групу. Тобто конфлікти будуються на тому, що існують відносини панування та підпорядкування. Конфлікт у його розумінні є таким, що підтримує рівновагу в суспільстві, а функціонування будь-якої організації є нормальним тоді, коли відбувається конфлікт стосовно влади [9].

Люїс Козер – засновник течії конфліктного функціоналізму, суть якого полягає в тому, що конфлікт відбувається через те, що в якійсь із груп обмежений або повністю відсутній доступ до певних ресурсів, благ. Козер також виділяє чотири основні фактори конфлікту – владу, статус, перерозподіл доходів, переоцінку цінностей. Ці фактори ще також називають змінними соціального конфлікту. [14]

Кожен конфлікт включає в себе суб'єктів конфлікту – власне тих, хто є конфліктуючими сторонами. Суб'єкт конфлікту – основний елемент будь-якого конфлікту, адже суб'єкти власне і породжують конфлікт, є активними

учасниками, визначають летальність конфлікту, контролюють його хід, зміни і т.д. [3].

Конфлікти різняться за залученими в конфлікт суб'єктами:

- Конфлікт «в середині» людини – внутрішньособистісний конфлікт;
- міжособистісні конфлікти – конфлікт між особистостями;
- між окремим індивідом та групою – індивідуально-групові конфлікти;
- між групами – міжгрупові.

У контексті досліджуваної теми конфлікти існують на всіх рівнях. Наприклад, внутрішньособистісний конфлікт стосується тих самих ілюзій, міфів, ярликів та переконань, в які людина-курець вірить. Він будується на тому, що людині здавалось би потрібно кинути палити через проблеми зі здоров'ям, фінансово-економічні проблеми, які викликає паління через постійні затрати на сигарети і т.д.

Міжособистісний конфлікт може стосуватись непорозумінь людини-курця та людини-некурця. Яскравим прикладом такого явища може слугувати сім'я в тому випадку, коли один із членів курець, а інший – ні.

Індивідуально-груповий конфлікт у контексті дослідження може стосуватись будь-яких соціальних взаємодій, де група може складатись із курців, а окремий індивід – ні, або в випадку протилежної ситуації – група складається з некурців, а окремий індивід – курець.

Міжгруповий конфлікт включає в себе конфлікт між двома великими групами – власне курців та некурців у контексті суспільних відносин у цілому.

Об'єкт конфлікту – обов'язковий предмет конфлікту. Фактично об'єкт – те, на що суб'єкти зосереджують свою увагу при конфлікті. Об'єктом конфлікту може бути будь-що, але основними і найчастішими об'єктами є матеріальні ресурси, статусно-рольові відмінності в соціальній структурі,

владні повноваження, ідеї, цінності, інтереси, особистісні (емоційно-психологічні) відмінності. Варто зазначити, що на об'єкті будується змістовність конфлікту, тобто при відсутності в конфлікті об'єкту – втрачається змістовність і конфлікт є хибним або порожнім, конфлікт будується лише на психологічному стані суб'єкта (або суб'єктів) та при нормалізації цього стану – конфлікт зникає.

Предмет конфлікту – важливий елемент будь-якого конфлікту. У контексті конфліктології предмет – це власне проблема, яка може бути як і уявною так і реальною, що служить основою конфлікту і важливим змістовним елементом. [8]

Існує велика різноманітність видів та типів конфлікту. Наприклад, за мотивацією та прийняттям конфліктної ситуації вирізняють такі типи конфліктів:

- хибний конфлікт – як вже зазначалось раніше, конфлікт, який немає змістовності, але суб'єкт (або суб'єкти) сприймають ситуацію як реально існуючу;
- потенційний конфлікт – конфлікт, який має змістовну суть, але ще не усвідомлюється учасниками (суб'єктами) конфлікту, тобто ситуація не усвідомлюється як конфліктна;
- дійсний конфлікт – такий конфлікт, який має зміст та усвідомлюється суб'єктами конфлікту, реально існуючий конфлікт, де суб'єкти усвідомлюють ситуацію як конфліктну.

У свою чергу дійсний конфлікт як більш ширше поняття має свої підвиди:

- конструктивний (коли протиріччя є реальними в суб'єктів конфлікту);

- випадковий (виникає через випадкові події, які стались невимушено або через певні непорозуміння);
- зміщений (такий конфлікт, де реальні причини конфлікту приховуються, конфлікт будується на основі інших підстав);
- неправильно приписаний (конфлікт, який виникає, коли один із суб'єктів конфлікту залишається невідомим, але конфлікт відбувається через те, що неправильно визначений інший суб'єкт конфлікту).

Також конфлікти розрізняють за їх суттю:

- неминучі конфлікти, які базуються на реальній проблемі, яка призводить до виникнення конфлікту;
- необхідні конфлікти виникають як певний каталізатор, рушійний механізм для соціальних змін та здвигів;
- змушені конфлікти, які базуються на відсутності альтернативних варіантів, коли суб'єктам конфлікту не залишається нічого іншого як вступати в конфліктну конфронтацію;
- функціонально-невиправдані конфлікти, які частіше за все будуються на емоційному протистоянні.

Конфлікти також бувають конструктивними та деструктивними, або ж їх можна назвати як функціональні та дизфункціональні. Фактично, конструктивні (функціональні) конфлікти в цілому мають позитивні наслідки, наприклад, як покращення взаємовідносин, підвищення продуктивності або ефективності, підвищення та покращення емоційного фону, подальша взаємодія, вдосконалення та взаємовдосконалення систем. До наслідків деструктивних (дизфункціональних) конфліктів відносяться ті, які виступають повними антонімами конструктивних: зменшення та погіршення взаємодії, погіршення емоційного фону, руйнація системи і т.д. [24].

Розглянемо також основні стадії протікання конфлікту через які проходять суб'єкти конфлікту. Найперше це передконфліктна ситуація, яка виступає певним стимулом до подальшого розгортання конфлікту, певне наростання напруги, яке відбувається до переходу власне конфліктної стадії. На цьому етапі визначається факт того, чи буде конфлікт переростати в щось більше, тобто чи продовжиться конфлікт чи ні. У контексті передконфліктної ситуації виникає декілька підвидів цього етапу. Перше – наростання протиріч, усвідомлення того, що конфлікт може виникнути, виокремлення змістовної (або незмістовної) складової конфлікту. Друге – елемент чіткого усвідомлення змістовної частини конфлікту, взаємне доведення своєї позиції стосовно конфлікту, поява упередження. Третє – формування в суб'єктів таких установок, які направлені на ідентифікацію іншого суб'єкту конфлікту як свого супротивника. [5]

У контексті передконфліктної ситуації вирішальним стає такий елемент як інцидент – подія, привід, випадок, який переводить конфлікт у активну стадію, сприяє відкритій конфронтації суб'єктів. Інцидент може бути викликаний свідомо або несвідомо чи випадково, або ж взагалі мліже бути викликаний третьою незалежною стороною. [6]

Ф.М.Бородкін та Н.М. Коряк виділяють такі типи інциденту: об'єктивні (цілеспрямовані та нецілеспрямовані) та суб'єктивні (цілеспрямовані та нецілеспрямовані) [1].

Наступним важливим етапом конфлікту є ситуація, коли власне відбувається конфлікт. У контексті цього етапу є певні підетапи, які відбуваються поступово. Перший етап характеризується переходом від латентної фази конфлікту до активної (через те, що відбувається інцидент). На цьому етапі конфлікт не має серйозної сили, він відбувається не з повним залученням всеможливих ресурсів, можливостей суб'єктів конфлікту. Також на цьому етапі конфлікт може закінчитись, якщо будуть залучені інші методи

розв'язання конфлікту. Наступний, другий підетап включає в себе все більше залучення можливостей, ресурсів, важелів суб'єктами для перемоги в цьому конфлікті. Третій етап, заключається в всеможливому використанні будь-яких засобів задля того, щоб вийти з конфліктної ситуації переможцем. Цей етап – пік конфлікту, де відбувається найбільш агресивна політика суб'єктів конфлікту.

Після піку конфлікту наступає його спад, який називається етапом розв'язанням конфлікту. На цьому етапі існує досить велика низка всеможливих варіантів розвитку подій. Окрім цього, мотивація сторін-суб'єктів до розв'язання конфлікту може бути різною (наприклад, відсутність ресурсів для подальшого ведення конфлікту і т.д.). На цьому етапі, при наявності певної сторони, яка має перевагу в конфлікті може визначитись переможець конфлікту. У разі відсутності явного переможця, конфлікт може прийняти латентний характер, але потім знову повернутись до активної взаємодії (в випадку, коли сторони знову зберуться з силами і будуть готові до нових конфронтацій). У контексті цієї стадії варто згадати, що існує такий тип конфлікту як абсолютний конфлікт, суть якого полягає в тому, що конфронтації ведуться до тих пір, поки одна із сторін не буде повністю винищена. Також варто згадати, що в конфлікт може бути залучена третя незалежна сторона, яка може виступити регулятором конфлікту та перевести конфлікт до завершення.

Останній етап, який називається етапом завершення конфлікту має на своїй меті регулювання конфліктної ситуації. На цьому етапі найчастіше конфлікт приходять до свого завершення: сторони домовляються, або змінюють змістовну сторону конфлікту (і починається новий конфлікт), змінюється або знищується хтось із суб'єктів конфлікту, доходять до компромісу і т.д.

Післяконфліктна ситуація включає в себе наслідки всіх передніх етапів, але ця стадія не може означати повне завершення конфлікту. Особливістю цього етапу є те, що сторони змінюють своє бачення та сприйняття ситуації [2].

2.2 ХАРАКТЕРИСТИКА КОНФЛІКТУ МІЖ КУРЦЯМИ ТА НЕКУРЦЯМИ., БОРОТЬБА З ТЮТЮНОМ ТА ОБМЕЖЕННЯ КУРЦІВ

Аналіз конфлікту буде проведений за методом, розробленим Корнелиусом Хеленом, Фэйром Шошаном [16].

Аналізувати конфлікт між курцями та некурцями варто в контексті історичних передумов (якщо розглядати цей конфлікт як суто міжгрупове явище) та залучення можливих варіацій цього конфлікту на більш локальних рівнях (група проти індивіда, міжособистісний конфлікт, конфлікт у середині особистості).

Першим етапом аналізу конфлікту є виокремлення конфліктної ситуації. Конфліктною ситуацією в контексті аналізу конфлікту курців та некурців є задокументований факт засудження першого європейського курця Родріго де Хереса – члена команди Христофора Колумба – до 7 років в'язниці за вживання тютюну. Насправді, цей інцидент стає відправною точкою в протистоянні курців та некурців. Варто також зазначити, що в часи Колумба та Родріго Де Хереса кількість курців була досить незначною, тому цей інцидент можна розглядати як конфлікт між індивідом та групою (перший курець та все суспільство). Більш глобальним інцидентом, де відбувається власне конфлікт груп (курців та некурців) можна вважати заборону Іспанською церквою паління в місцях, де проводиться молитва в 1575 році (74 років після факту засудження Родріго Де Хереса). Фактично, це перший задокументований випадок відкритої конфронтації група проти групи. Якщо розглядати конфлікт як конфлікт всередині особистості, то конфліктна ситуація або ж інцидент – перша викурена людиною сигарета. До речі, як вже зазначалось раніше на етапі виникнення конфліктної ситуації визначається чи буде далі продовжуватись конфлікт. Тобто на етапі викурювання першої сигарети вирішується чи стане людина курцем і чи буде продовжуватись конфлікт у середині людини чи ні.

Передумовами конфлікту можна вважати всі описані практики вживання тютюну до ввезення Христофом Колумбом цієї рослини до Європи. Пояснити виділення таких передумов конфлікту можна тим, що до ввезення тютюну в Європу відсутні змістовні елементи конфлікту, сприйняття паління будується на тому, що це певний ритуал, тютюн використовується зовсім в інших сферах (наприклад, медицина). Якщо говорити про більш локальні рівні конфлікту, то передумовами конфліктної ситуації виступають всі факти того, що людина знала про паління до виникнення інциденту (викурювання першої сигарети, або появи протилежностей, конфронтації на фоні залежності людини від паління).

Середовищем конфлікту виступає суспільне життя, якщо говорити про міжгруповий конфлікт – громадські місця, місця скупчення великої кількості людей, засоби пересування або інші місця, де може виникнути конфронтація між курцем та некурцем. Окрім цього, середовищем конфлікту може бути група та її спільна взаємодія, якщо говорити про індивідуально-груповий конфлікт. Наприклад, в ситуації, коли весь відділ організації не є курцями, а один із її членів – курець. Середовищем конфлікту також можуть бути сімейні відносини. Окрім цього, середовищем конфлікту може бути внутрішнє середовище людини, коли відбувається конфлікт у середині особистості.

Локалізація конфлікту впливає з середовища конфлікту, тобто як вже зазначалось раніше конфлікт між курцями та некурцями досить всеохоплюючий та може стосуватись багатьох сфер та середовищ людської життєдіяльності. Найбільш локальний рівень це протистояння всіх країн світу проти проблеми паління, наступний рівень – боротьба з палінням у середині однієї країни або регіону, наступний – міжгруповий, далі – міжособистісний, та закінчується все внутрішнім конфліктом конкретної особи.

Варто виділити сторони конфлікту або ж суб'єктів конфлікту. У контексті досліджуваної теми сторонами конфлікту можна вважати курців та

некурців. У більш глобальному плані третьою стороною конфлікту можна вважати державу як певний регулятор конфлікту. Окрім цього, як вже зазначалось раніше сторонами можуть бути групи-курців та групи-некурців, окремі індивіди-курців та некурці. Окрім цього, в цьому конфлікті присутня третя сторона – бізнес, який будується на тютюновій промисловості (власне виробники тютюновмісної продукції, реклама сигарет і т.д.).

Джерелами сили кожної зі сторін і можливостями впливу на своїх опонентів у контексті досліджуваної теми можуть бути різноманітні параметри в залежності від локальності конфлікту. Якщо розглядати цю проблему в контексті боротьби всього світу з проблемою паління, то на стороні світу (держав) – різноманітні законодавчі ініціативи через які може регулюватись, наприклад, вирощування тютюну в цілому, обмеження продажу або виготовлення сигарет. На стороні власне паління як проблеми – фізична та соціально-психологічна залежність людей від тютюну. У більш вужчому розумінні проблеми на державному рівні – знову ж таки законодавче обмеження прав курців, а з боку власне курців – відстоювання своїх прав на споживання тютюновмісних виробів шляхом створення різноманітних організацій, або ж пасивність до обмежень з боку держави. У випадку конфлікту між групою та індивідом можуть використовуватись різні механізми, наприклад, тиск або ж знову таки пасивність, латентність з боку однієї сторони конфлікту, різноманітні формальні та неформальні обмеження. У випадку міжособистісного конфлікту можуть також проявлятись різні типи конфліктної поведінки в залежності від ситуації та прийняття сторонами конфлікту самої конфліктної ситуації. У випадку конфронтації всередині людини ситуація набагато цікавіша, адже як вже зазначалось раніше кожен курець має власні ілюзії, міфи, ритуали стосовно паління. Людина може використовувати різноманітні прийоми та механізми в ході конфлікту з самим собою. Наприклад, досить розповсюджений спосіб кидання палити – метод сили волі. Суть цього методу полягає в досить жорсткому обмеженні самого

себе в плані паління, повна відмова від сигарет, але особливістю цього методу є те, що при ньому людина змушує себе позбавитись фізичної залежності, але при цьому залишається соціально-психологічна залежність, яка нікуди не зникає, адже людина продовжує вірити, що паління дає їй щось більше, ніж процес споживання нікотину.

Обидві сторони конфронтації мають своє певне ставлення до врегулювання конфлікту. Авжеж, проблема паління в цілому провокує досить багато суспільних проблем, про які ми говорили раніше, але основною метою людства є викорінення проблеми паління в цілому, незважаючи на супротив курців, індустрії паління та залежності, яка спровокована власне індустрією паління. У цьому контексті варто поговорити про ще одну сторону конфлікту – приховану, яка діє фактично непомітно. Це бізнес, який будується на споживанні тютюну. Це величезна індустрія, яка приносить колосальні прибутки. І ця сторона знаходиться посередині між іншими конфліктуючими сторонами – між курцями та не курцями (або умовно назвемо цю групу тими, хто проти паління). З одного боку, бізнес, який пов'язаний з курінням – це джерело надзвичайно великих податків для держави, адже це бізнес, який, по-перше, має сверхприбуток, по-друге, він шкідливий і будується на наркотичній залежності. Саме тому виробники сигарет сплачують дуже великі податки державі. Державі просто не вигідно закрити повністю бізнес, який приносить стільки прибутку. Авжеж, держава всіляко стримує цю індустрію на законодавчому рівні, але це досить складно, адже тенденція така, що кількість курців не знижується, а навпаки підвищується з кожним днем. З іншого боку, бізнес, який пов'язаний з палінням застосовує різноманітні механізми впливу на курців та тих, хто ще не є залежним. Наприклад, як вже описувалось раніше, одним із крупних виробників сигарет запровадився сигаретний фільтр, який пропагувався як засіб для зменшення шкоди від паління. Аллен Карр у своїй книзі «Легкий спосіб кинути палити» описує підсвідому регуляцію та фіксацію того, що паління щось може дати людині

(наприклад, відчуття самовпевненості) як «дрімаючий партнер». «Дрімаючий партнер» фіксує все, що пов'язане з сигаретами в різноманітних образах, наприклад, в фільмах, де останнє, що попросить солдат перед смертю буде сигарета або ж образ «крутих» хлопців, які палять. Цей підсвідомий механізм фіксує ці здавалось би незначні факти нав'язування того, що сигарети щось більше, ніж наркотична залежність. Так само людина, яка не хотіла починати палити побачила рекламу «нешкідливих сигарет з фільтром» почала задумуватись, що насправді сигарети з фільтром не приносять зовсім ніякої шкоди, а всі інші статусні та більш забезпечені люди палять, то чому б цій самій людині не почати палити також? Інший приклад подібної маніпуляції – електронні сигарети, які стали досить розповсюдженими зараз. Механізм приблизно такий самий – електронні сигарети приносять менше шкоди.

Врегулювання конфлікту може статись тоді, коли проблема паління повністю зникне (якщо ми говоримо про тих, хто проти паління). А от з боку курців – менші обмеження стосовно їхніх прав бути курцями.

Варто розглянути історію взаємин конфліктуючих сторін. У попередніх розділах було розглянуто власне історію появи та поширення тютюну в світі, але варто окремо розглянути яким чином будувався конфлікт, вводились обмеження і т.д. Як вже зазначалось раніше, першими, хто став обмежувати права курців – стала церква та інквізиція (випадок засудження члена команди Христофора Колумба Родріго де Хереса в 1501 році).

Пізніше виникають акти того, що саме церква стає основним суб'єктом конфлікту. Наприклад, у 1624 році папа Урбан VIII стає людиною, яка протистоїть курінню, а тим, хто палить – загрожує відлученням від церкви (тобто фактично продовжується ситуація, що церква продовжує вважати чимось аморальним). Пізніше, приблизно через 50 років настає період, коли обмеження курців починаються вводиться на законодавчому рівні з боку держави. Таким чином, можна говорити, що до конфлікту включається новий

суб'єкт – держава, яка є регулятором конфлікту, впливає на конфлікт як третя сторона.

У тогочасній Росії (Московське царство), вживання тютюну всіляко обмежувалось з самого акту потрапляння тютюну на територію Московського царства. Взагалі, історія тютюну на цій території досить цікава. Покарання за вживання тютюну були досить жорстокі, а за торгівлю тютюном взагалі була передбачена смертна кара. До речі, обмеження, пов'язані з тютюном, в Московському царстві були закладені законодавчо, хоча з іншого боку, обмеження хоч і були, але їх ніхто не дотримувався. У цілому, в Московському царстві ставлення до тютюну відразу стало досить негативним, хоча в той час у Європі ставлення зберігалось досить позитивне ставлення. Відомий навіть факт того, що паління в XVII ст. спричинило досить серйозну пожежу в Москві (1634 рік). Це говорить про соціальну шкоду від паління, адже в межах великого міста, враховуючи тогочасну архітектуру, де одним із основних матеріалів для будівництва використовувалось дерево – наслідки пожежі можуть мати серйозні втрати та шкоду.

Варто зазначити, що шкідливий вплив від тютюну в цей час мало обговорювався, тютюн вважався цілющою рослиною, використовувався для лікування певних хвороб. З 1670 року настає період, коли впливом тютюну починають цікавитись науковці та медики. Починається дослідження впливу на здоров'я людини. Шведський лікар Еліас Тілландс у своїй докторській дисертації довів, що паління, насправді, не має жодних цілющих властивостей, а навпаки шкодить здоров'ю людини.

Дещо пізніше – в 1680 році в Франції вводиться закон, який дозволяв продавати тютюн лише в аптеках, нелегальний (тобто комерційний продаж) не дозволявся. Паралельно з цим, в Туреччині вводиться закон, який також передбачував смертну кару за паління (до цього також були заборони та покарання, але не такі жорстокі).

Кінець XVII століття, у цілому, знаменується досить широким поширенням антитютюнових кампаній у світі, але, тим не менш, паралельно з цим, збільшується кількість курців – йде певне наростання конфлікту, хоча пік конфлікту відбудеться пізніше. І якщо розглядати антитютюнову історію світу з позиції конфлікту, то процес протікання конфлікту відбувається нерівномірно, іноді має мати латентний характер, іноді – реальні зіткнення, тобто реальний конфлікт.

Своєрідними збудниками конфлікту виступають наукові досягнення з точки зору дослідження негативного впливу тютюну на організм людини або реальні ситуації, коли паління спричиняє соціальні проблеми (пожежі, наприклад).

У 1761 році вперше встановлюється зв'язок раку та паління – англійський доктор Джон Хілл публікує роботу про негативний вплив паління на здоров'я людини та проходить до думки про те, що вживання тютюну в нюхальній формі є причиною виникнення раку носу. Варто зазначити, що ґрунтовні дослідження щодо шкідливості паління починаються в 19-20 столітті та власне твердження про те, що вживання тютюну має хоч якусь користь було саме до цього періоду – до цього – як вже зазначалось раніше – вживання тютюну сприймалось досить неоднозначно – деякі країни та народи використовували його для лікування, деякі вводили смертну кару. Але до кінця 18 століття кількість курців збільшується. У 1790 році починається агресивна реклама тютюну – з'являються плакати, які рекламують тютюнову продукцію. У 1795 році німецький лікар Самуель Фон Зоммерінг встановлює взаємозв'язок вживання тютюну (а саме куріння трубки) та виникнення раку губи.

У цілому, в 19 столітті відбувається поступове наростання конфлікту – з'являється все більше виробників та продавців сигарет, відповідно, ще більше збільшується кількість курців у світі. Зі збільшенням кількості курців – апарат

управління будь-якою країною був вимушений вводити все більше законодавчих обмежень курців. Прикладом можна вважати введення закону в Великій Британії в 1868 році. Суть цього закону полягала в обмеженні та розмежуванні курців та некурців – створенні окремих вагонів для тих, хто не є курцем, адже того часу залізничний транспорт був одним із основних засобів пересування, курці, не зважаючи на наслідки пасивного куріння для інших пасажирів, курили в вагонах. Також це століття знаменується тим, що завдяки дослідженням виявляється факт того, що паління несе серйозний негативний вплив на дітей та підлітків – законодавчо обмежується продаж сигарет, неповнолітнім забороняється купувати та продавати сигарети.

Можна вважати, що 20 століття стає точкою, яка наближає конфлікт до свого піку. У 1908 році вводиться в Нью-Йорку обмеження, яке забороняє жінкам палити в громадських місцях. Це стає певною відправною точкою для наростання іншого конфлікту – конфлікту, пов'язаного з емансипацією та обмеженням в правах та свободах жінок.

Аналізуючи цей конфлікт, досить важливою датою стає рік початку Першої світової війни (1914). Вважалось, що вживання тютюну допомагає армії та солдатам бути більш впевненими, заспокоювати свої нерви, що, в цілому, на війні дуже і дуже необхідно. Саме з періодом Першої світової війни бере свій початок надзвичайно стрімке розповсюдження курців – тютюн входить в добовий раціон солдатів. Як наслідок, зважаючи, що залежність від нікотину – наркотична залежність, після закінчення війни солдати не кидають цю шкідливу звичку, а продовжують палити. Варто також зазначити, що ілюзія того, що тютюн якимось чином допомагає в веденні війни знаменувались й інші збройні конфлікти, але Перша світова війна – найбільш показовий та масштабний серед інших. Отже, після завершення війни – звичка переносилась на звичайне, буденне життя та як наслідок передавалась іншим поколінням. Як наслідок, у менших поколіннях того часу виникає ілюзія того, що потрібно палити, щоб бути мужнім, сильним та самовпевненим. Окрім

цього, таке поширення тютюну, окрім того, що мало боротись з проблемами з нервовою системою, внаслідок війни, за переконаннями мало боротись з великою кількістю вживання алкоголю та більш серйозних наркотиків. Хоча, насправді, вживання тютюну нерозривно пов'язане з вживанням алкоголю та інших наркотиків. Наслідком кампанії поширення тютюну серед армій під час Першої світової війни стало наданням тютюну певного особливого статусу, а самим курцям – ілюзію того, що паління – незамінний атрибут (що потім транслювалось на мирне життя).

Фактично, так як кількість курців дуже сильно виросла під час та після Першої світової війни – почався спостерігатись спалах тих хвороб, яких не було до війни, наприклад, в 1919 році в США був виявлений спалах захворювання на рак легень. Але варто зазначити, що прямий вплив паління на розвиток раку легень був виявлений пізніше в США. Хоча, тим не менш, післявоєнний період також знаменувався антитабачими кампаніями – рекламою шкідливості тютюну.

XX століття також характеризується поширенням громадських організацій, які створювались для боротьби з палінням, обмеженням прав курців, захисту прав некурців. Паралельно починається пропаганда шкідливості тютюну в газетах, журналах, на радіо та плакатах. Найбільше таких організацій було в довоєнній Німеччині. До початку та під час війни серед німців дуже активно пропагувалась відмова від паління, вводились різноманітні обмеження.

Іншою, не менш важливою стає початок Другої світової війни (1939 рік). Виникає приблизно така сама ситуація, як і в Першій світовій війні – відбувається активне залучення тютюну до раціону солдат і як наслідок, ветерани війни переносять цю звичку на мирне життя. У цілому, збройні конфлікти виступають певним локомотивом, який підвищує кількість курців і як наслідок – конфлікт між курцями та некурцями все більше наростає за

рахунок збільшення кількості курців загалом. З іншого боку, армія (навіть сучасна в країнах, які раніше входили до складу СРСР) виступає також локомотивом до збільшення кількості курців.

Післявоєнний період характеризується все більшим наростанням конфлікту – курців стає все більше, їх число невпинно зростає. Уряди країн, громадські організації проводять різноманітні заходи для запобігання поширенню тютюновживання в світі. Забороняється реклама тютюнових виробів, починається форсування та пропаганда відмови від паління, адже, як зазначалось раніше – 20 століття стало тим періодом, коли шкідливий вплив тютюну досліджувався найбільше та було виявлено найбільше хвороб, які провокує постійне вживання тютюнових виробів. Окрім цього, держава, як третій суб'єкт конфлікту, починає тиснути на бізнес, ще більше збільшуючи податки на цей вид діяльності.

Переломним та піковим у історії протистояння стає саме 21 століття, а саме 2003 рік. У 2003 році приймається Рамкова Конвенція Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я із боротьби проти тютюну в світі. Цей документ має міжнародне значення – цей документ беруть на озброєння майже всі країни світу. Він передбачає підвищення податків, які стягуються з бізнесу, заборона реклами виробів, які містять тютюн, пропаганда паління. Захист прав некурців у всіх сферах життєдіяльності (обмеження курців на робочих місцях, в громадських місцях), покарання за «пасивне паління» (Україна ратифікувала цей документ через 3 роки – в 2006 році). Таким чином, прийняття цієї Конвенції стає піковою точкою в конфлікті. Пізніше продовжуються вводитись всілякі обмеження курців, пропагування здорового способу життя. Відбувається переоцінка паління – якщо в 20 столітті воно асоціювалось з мужністю, то зараз, в 21 столітті, йде пропаганда паління як чогось огидного, нездорового.

Після аналізу історії протистояння суб'єктів, варто поговорити про те, хто в цьому конфлікті виступає ініціатором. Ініціаторами конфлікту є курці, які, по-перше, своєю залежністю можуть зробити певну шкоду для суспільства (спричини пожежу, наприклад) або ж нанести шкоду іншому суб'єкту конфлікту – некурцям, або державі, якщо розглядати конфлікт з позиції держава-курці (як вже зазначалось раніше, паління шкодить економіці країни за рахунок хвороб та скорочення життя курців). З іншого боку, якщо розглядати конфлікт у системі однієї особи – міжособистісний конфлікт, то, знову ж таки, ініціатором конфлікту виступає та сторона людини, яка палить. На підсвідомому рівні людина розуміє, що якщо вона споживає тютюн, то приносить шкоду в першу чергу собі – в плані здоров'я, матеріального забезпечення, взаємовідносин з людьми. Та сторона людини, що вважає, що паління дає щось більше, ніж звичайне вживання нікотину для підтримки залежності – весь час бореться з «Я-некурцем» щодо переваг паління, щоб продовжувати тримати себе в залежності. Окрім цього, активними учасниками конфлікту є держава та бізнес, який пов'язаний з тютюновою продукцією.

Конфліктогени в цьому конфлікті, насправді, досить цікаві. У цілому, основним конфліктогеном виступає власне процес паління, який може викликати несвідому шкоду – «пасивне паління». Або ж конфліктогеном можна вважати наслідки, які можуть спричинити викинутий недопалок. З іншого боку, конфліктогеном може також вступати прояви егоїзму, пасивності або латентності до можливої шкоди, яка може бути спричинена палінням і це стосується всіх рівнів локалізації конфлікту – від егоїзму групи курців до групи некурців до підсвідомого «Я-курця» та «Я-некурця».

Інцидентом, так само як і конфліктною ситуацією, можна вважати перший факт покарання курця Родріго де Хереса церквою, його засудження до в'язниці. З іншого боку, можна розглядати інцидент з позиції свідомих чи несвідомих дій з боку курця в звичайному житті – викинутий недопалок, що може спричинити пожежу, куріння поблизу громадського місця і т.д.

Значущі для конфлікуючих сторін цінності можна виокремити наступним чином. Для групи некурців – збереження власного здоров'я за рахунок уникнення «пасивного паління», шкоди, яку може спричинити паління, збереження близьких для себе людей від потрапляння в пастку паління. Якщо говорити про державу, то інтересами держави тут виступає отримання коштів від бізнесу, пов'язаного з палінням та сплачує за це податки але, з іншого боку, збереження здоров'я нації та тривалості життя людей працездатного віку. Бізнес зацікавлений в отриманні максимального прибутку за рахунок того, що продовжує тримати людей в залежності. Значущими цінностями курців є ті ілюзії в які вони вірять, наприклад, щодо отримання від вживання тютюну певного задоволення чи підтримки або самовпевненості.

Можна говорити, що всі сторони конфлікту активно залучені в протікання конфлікту, просто деякі сторони більш активніші, інші – менше. Наприклад, власне курці, найбільше залучені до конфлікту, адже вони його провокують своїми діями, виступаючи ініціаторами та провокаторами конфлікту. Бізнес, який зацікавлений в прибутку досить активно залучений в конфлікт також, адже всілякими способами намагається залучити до паління більше людей, саме тому бізнесу потрібно весь час моніторити ринок, придумувати нові маркетингові прийоми і т.д. Некурці мають меншу залученість до конфлікту, адже паління, люди, які палять стали настільки звичним явищем, що для більшості це не є чимось значущим, ця сторона конфлікту більш пасивна. Хоча з іншого боку існує досить багато громадських організацій, які виступають проти паління, реклами тютюну і т.д. Описані пункти також стосуються тактик, що використовуються конфлікуючими сторонами.

Спірним питанням у досліджуваному конфлікті виступають права та обмеження курців, регулювання та контроль над вживанням тютюну в світі, поширення тютюну, податки та ціни на тютюнові вироби.

Варто виокремити також специфічні інтереси сторін. Бізнес – отримання максимального прибутку, зтягування до залежності якомога більшої кількості людей. Держава – збереження здоров'я населення працездатного віку та отримання прибутку за рахунок податків, які сплачує бізнес. Специфічними інтересами з боку курців виступають ті «переваги», які курець отримує від споживання тютюну.

Предметом конфлікту можна вважати власне сам процес споживання тютюну, його наслідки для здоров'я, суспільства, економіки, демографічного становища в країні. Об'єктом конфлікту можна вважати права та обмеження курців, законодавча та моральна база проблеми паління, його вплив на оточуючих. Звідси потрібно виділити контекст конфлікту. Конфлікт має моральний, правовий та економічний контекст. Моральний контекст – вплив на свідомість людини, яка споживає тютюнововмісну продукцію, шкода, яку, наприклад, спричиняє курець, який знаходиться в громадському місці. Правовий контекст конфлікту стосується законодавчих обмежень курців, обмеження їх прав та можливостей. Економічний контекст стосується прибутків, які отримуються за рахунок протікання конфлікту, тобто держава отримує податки, штрафи, які сплачують курці, бізнес отримує прибутки за рахунок вироблення та збуту продукції.

У цілому, аналізуючи конфлікт можна вважати, що курці знаходяться в програші, адже їх права всіляко обмежують, до курців змінюється ставлення, курці починають сприйматись як маргінальна група, але в цьому конфлікті є сторони, які знаходяться в виграві – бізнес та частково держава.

У узагальненому вигляді, карта конфлікту має такий вигляд:

№ п/п	Ознака	Опис
1.	Конфліктна ситуація	«Пасивне паління», вдихання вторинного диму оточуючими, заборони та обмеження курців. Наслідки паління для економіки, екології,

		здоров'я нації. У контексті історичного аналізу – перші заборони, покарання, які впроваджувались (засудження Родріго де Хереса)
2.	Передумови конфлікту	Передумови виникнення конфлікту – ввезення насіння тютюну до Європи, початок його поширення.
3.	Середовище конфлікту	Середовище конфлікту – суспільне життя, спільна людська взаємодія. Якщо розглядати конфлікт у внутрішньособистому сенсі – конфлікт у підсвідомості людини.
4.	Локалізація конфлікту	Проблема бере свій початок від ввезення тютюну до Європи (початок XVI ст.), увесь цей час проблема набирає – кількість курців невпинно збільшується. Пік конфлікту настає в 2003 році через прийняття Рамкової конвенції ВООЗ із боротьби з тютюном.
5.	Суб'єкти (сторони) конфлікту	Некурці – люди, які не мають звички палити, не мають фізичної та соціально-психологічної залежності від тютюну. Курці – люди, які мають звичку палити, мають фізичну та соціально-психологічну залежність від тютюну. У контексті цього конфлікту присутні треті сторони: бізнес та держава. Держава – певний законодавчий регулятор прав курців та не курців, регулятор діяльності бізнесу, що пов'язаний з тютюном. Третій суб'єкт конфлікту, що виступає за пропаганду відмови від паління. Бізнес, що пов'язаний з тютюном – підприємці, що займаються виробленням, продажем, пропагандою, маркетингом тютюнових виробів.
6.	Джерела сили кожної зі сторін і можливості впливу на своїх опонентів	Курці – громадські організації з захисту прав курців, показове паління, вплив паління та людей, які палять на економіку, екологію, здоров'я нації та на демографічне становище в країні. Некурці – громадські організації з боротьби з палінням, організації, що захищають права некурців від впливу пасивного паління. Осуд, зауваження

		<p>Держава – законодавчі акти та ініціативи з регулювання прав курців, їх обмеження, регулятор податків, які сплачує бізнес.</p> <p>Пропаганда здорового способу життя.</p> <p>Бізнес – різноманітна пропаганда паління в фільмах, серіалах та інших джерелах інформації. Пропаганда паління як чогось нешкідливого, корисного, модного і т.д.</p>
7.	Ставлення сторін до врегулювання конфлікту;	<p>Курці – збільшення їх прав, зниження цін та податків на тютюн.</p> <p>Некурці – обмеження впливу вторинного тютюнового диму, зникнення паління як явища в цілому, підвищення цін та податків на тютюн, обмеження прав курців.</p> <p>Держава – зменшення впливу паління на демографічну ситуацію, економіку, екологію, здоров'я нації.</p> <p>Бізнес – зменшення податків на тютюн, підвищення цін на тютюн і як наслідок – отримання сверхприбутків.</p> <p>У цілому, конфлікт може врегулюватись, коли паління зникне як явище або буде знайдена альтернатива, що не матиме шкідливих наслідків.</p>
8.	Історія взаємин конфліктуючих сторін;	<p>Історія взаємин сторін варто розглядати з кінця XV ст., коли тютюн вперше був привезений до Європи. З самого початку поширення тютюну – з'являються ті, хто за паління та противники паління. Розвивається бізнес, починається державне регулювання діяльності бізнесу. При цьому, ставлення до паління з роками змінюється за рахунок того, що розвивається медицина – відкриваються нові шкідливі наслідки від вживання тютюну.</p> <p>Перша та Друга світова війна стають локомотивами збільшення кількості курців, що стає наслідком того, що в 2003 році приймається Рамкова Конвенція ВООЗ із боротьби з тютюном – пік конфлікту.</p> <p>Зараз конфлікт є активним, він продовжується.</p>
9.	Взаємовідносини сторін в момент конфлікту;	<p>З самого початку, церква, як перший серйозний борець з палінням, сприймає</p>

		паління як щось диявольське – відлучає від церкви тих, хто палить. Пізніше, коли з'являється державне регулювання курців – паління стало щось таким, що має приховуватись, щоб уникнути штрафу та покарання. Зараз же – паління сприймається досить пасивно, адже це явище стало звичним та буденним, але конфлікт існує.
10	Ініціатори конфлікту	Курці є ініціаторами конфлікту за рахунок того, що носить шкідливий вплив на оточуючих, шкідливий вплив на демографічне становище, економіку, екологію, здоров'я нації.
11	Конфліктогени	«Пасивне паління» - вдихання вторинного тютюнового диму, пасивність до шкідливих наслідків від «пасивного паління», наслідків на економіку, екологію, демографічне становище.
12	Інцидент	Інцидент – перший факт покарання курця Родріго де Хереса за паління, подальше засудження його на 7 років в'язниці.
13.	Значущі для конфліктуючих сторін цінності;	Для некурців – збереження власного здоров'я за рахунок уникнення впливу пасивного куріння, уникнення ситуації того, коли хтось з близьких людей також почне палити. Курці – соціально-психологічна сторона залежності від паління – звички, міфи, асоціації, переконання, пов'язані з палінням. Держава – збереження здоров'я нації, збереження економічної, екологічної та демографічної ситуації в країні. Отримання податків від бізнесу. Бізнес – отримання свехприбутків.
14	Ступінь залученості сторін в конфлікт;	Всі сторони активно залучені до конфлікту. Курці та бізнес – найбільше. Курці виступають ініціаторами конфліктних ситуацій. Бізнес увесь час використовує механізми для залучення до паління як можна більшої кількості людей. Держава та некурці менш залучені до конфлікту.
15.	Тактика, що використовується конфліктуючими сторонами.	Курцями може використовуватись тактика демонстративного паління, пасивність до можливої шкоди, яку вони можуть спричинити оточуючим. Некурцями може використовуватись тактика

		<p>пасивності до проблеми, адже паління стало надзвичайно буденним явищем. Осуд, зауваження, переконання.</p> <p>Держава – моніторинг кількості курців для прийняття рішення щодо їх обмеження, регулювання економіки, екології. Пропаганда здорового способу життя.</p> <p>Бізнес – пропаганда паління, вплив на підсвідомість людей за рахунок нав'язування міфів щодо паління – «паління – модно», «паління – круто».</p>
16	Ініціатори конфлікту	Ініціаторами конфлікту виступають курці, які приносять шкоду від вторинного паління, шкоду економіці, екології, демографічній ситуації, здоров'ю нації.
17.	Спірні питання (проблеми)	Спирним питанням у досліджуваному конфлікті виступають права та обмеження курців, регулювання та контроль над вживанням тютюну в світі, поширення тютюну, податки та ціни на тютюнові вироби. Ефект та вплив вторинного вживання тютюну.
18.	Специфічні інтереси сторін	<p>Бізнес – отримання сверхприбутків.</p> <p>Держава – отримання податків від бізнесу за рахунок їх сверхприбутків.</p> <p>Курці – отримання, задоволення тих міфів, переконань, які курець має.</p>
20	Об'єкт і предмет конфлікту.	<p>Предмет конфлікту – процес споживання тютюну.</p> <p>Об'єкт – вплив, який несе тютюн на економіку, екологію, здоров'я, демографічну ситуацію.</p>
21	Контекст конфлікту	<p>Моральний контекст – вплив на оточуючих за рахунок вторинного диму.</p> <p>Економічний – отримання прибутків бізнесом, отримання податків державою, зменшення, в цілому, матеріального забезпечення курців через витрати на шкідливу звичку.</p> <p>Правовий контекст – обмеження, регулювання прав курців, зменшення шкідливого впливу.</p>

22	Цілі (сторін) конфлікту	<p>Курці – задоволення своєї залежності за рахунок переконань, які курці мають, звичок, міфів.</p> <p>Некурці – зменшення або повне уникнення негативного впливу на своє здоров'я від паління.</p> <p>Держава – отримання податків від бізнесу, збереження економіки, екології, здоров'я нації, демографічної ситуації.</p> <p>Бізнес – отримання сверхприбутків.</p>
23	Ступінь важливості спірних питань для кожної зі сторін	<p>Для курців – середня важливість вирішення спірних питань, бо вони мають власні індивідуальні переконання через паління.</p> <p>Для некурців – середня важливість, адже паління стало досить звичним явищем, більшість, потрапляючи під вплив вторинного тютюнового диму, не звертають на це увагу.</p> <p>Держава – високий рівень важливості, держава отримує величезні податки від бізнесу, хоча має контролювати моніторити вплив паління на економіку, екологію, демографію та здоров'я.</p> <p>Бізнес – низький рівень важливості. Бізнес при будь-яких обмеженнях (крім повної заборони паління) отримує прибутки від тих людей, хто вже в залежності.</p>
24	Позиції сторін і їх можливих підходах до вирішення спірних питань	<p>Курці – зменшення заборон, створення умов, які дозволять їм споживати тютюн без певних покарань та обмежень (спеціальні зони), зменшення цін на тютюнові вибори.</p> <p>Некурці – обмеження впливу вторинного диму від курців на їх здоров'я.</p> <p>Держава та бізнес мають «нейтральну» позицію – вони зберігають той стан речей, який зараз наявний, тобто держава – отримує податки, хоча займається контролем та моніторингом, обмеженнями.</p> <p>Бізнес – отримує прибутки (хоча хоче зменшити податки на тютюнові вироби).</p>

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Підбиваючи підсумки двох пунктів, описаних в рамках другого розділу, можна прийти до висновку, що конфлікт між курцями та некурцями є реально існуючим, він продовжується та буде продовжуватись ще досить довго. Аналіз конфлікту дав змогу зрозуміти, що до конфлікту залучені ще декілька сторін, які мають досить вагомий вплив. Аналізуючи історію конфліктних сторін, можна прийти висновку, що розвиток цієї проблеми був обумовлений певними історичними особливостями, наприклад, війни, які відбувались в 20 столітті стали локомотивом та генератором досить серйозного підвищення кількості курців та зміни ставлення до них і, в цілому, до вживання тютюну. Розвиток медицини дав змогу зрозуміти, який насправді вплив має тютюн на здоров'я людини.

Окрім цього, аналіз конфлікту дав змогу зрозуміти, що конфлікт можна розглядати в різних масштабах через його локалізацію, адже існують різноманітні види конфлікту: міжособистісний, міжгруповий, конфлікт особи та групи та внутрішньоособистісний конфлікт. Специфіка досліджуваної теми дозволяє розглядати цей конфлікт через призму різних видів конфлікту. Наприклад, міжгруповий конфлікт може виникати, коли один із членів групи є курцем, а інші члени – ні (або навпаки), на основі цих відмінностей можуть виникати розбіжності через, наприклад, шкоду, яку один із членів-курців групи може завдавати іншим членам-некурцям.

Історичні особливості конфлікту, в цілому, досить сильно впливали на ставлення до проблем. Якщо першим локомотивом боротьби з палінням спочатку виступала церква, то пізніше в боротьбу за обмеження прав курців вступає держава та громадські організації.

Аналіз конфлікту також дає змогу зрозуміти механізми, які допомагають тримати людей в залежності. Виробники тютюновмісної продукції використовують різні маркетингові хитрощі, наприклад, початок використання фільтру в сигаретах задля зменшення шкоди, яку сигарета може

завдати, або початок продажу так званих «легких» сигарет, або початок використання електронних сигарет і т.д. Бізнес, як третя сторона конфлікту, використовує різноманітні джерела розповсюдження інформації як певний канал пропаганди паління. При цьому, варто зазначити, що досить часто пропаганда паління відбувається на підсвідомому рівні – людина просто не розуміє, що піддається пропаганді виробників тютюну. Про це в своїй книзі описує відомий борець з палінням Аллен Карр, який називає підсвідомий вплив на людину «дрімаючим партнером». Під «дрімаючим партнером» розуміється певне сприйняття образів того, що вживання тютюну не лише наркотична залежність, а щось більше, наприклад, як засіб боротьби з нудьгою, або як засіб, який дозволяє отримати задоволення чи самовпевненість. Через те, що кожен курець має свої певні ілюзії того, що паління це щось більше – повністю вирішити досліджуваний конфлікт поки що неможливо, адже в ситуації, якщо б існувала лише одна причина, чому люди продовжують курити – можна було б розробити механізм впливу та запобігання цієї причини, але в ситуації, коли причин може бути безліч – такий план розробити вкрай важко. Окрім цього, повному вирішенню конфлікту (зникнення паління як явища в цілому) заважають треті сторони конфлікту, а саме бізнес, який на цьому будується і який не хоче втрачати надприбутки та держава, яка отримує податки з цих самих надприбутків.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПАЛІННЯ, КОНФЛІКТ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ В УКРАЇНІ

3.1 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПАЛІННЯ, КОНФЛІКТУ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ В УКРАЇНІ, АНАЛІЗ ВТОРИННИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Як вже зазначалось у попередньому розділі, Україна досягла піку в конфлікті між курцями та некурцями в 2006 році, коли ратифікує Рамкову Конвенцію Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я із боротьби проти тютюну в світі (вперше ця Конвенція з'явилась в 2003 році, тобто Україна ратифікувала цей документ лише через 3 роки).

Окрім цього, як вже зазначалось в попередньому розділі стосовно війн, які відбувались в 20 столітті й наслідками цих війн у проблемі та конфлікті, пов'язаним з палінням. Жителі тогочасних земель, які зараз є територією сучасної України, етнічні українці приймали активну участь у військових конфліктах. І, як наслідок, перенесли звичку палити в звичайне мирне життя. Тобто кількість курців була досить значною.

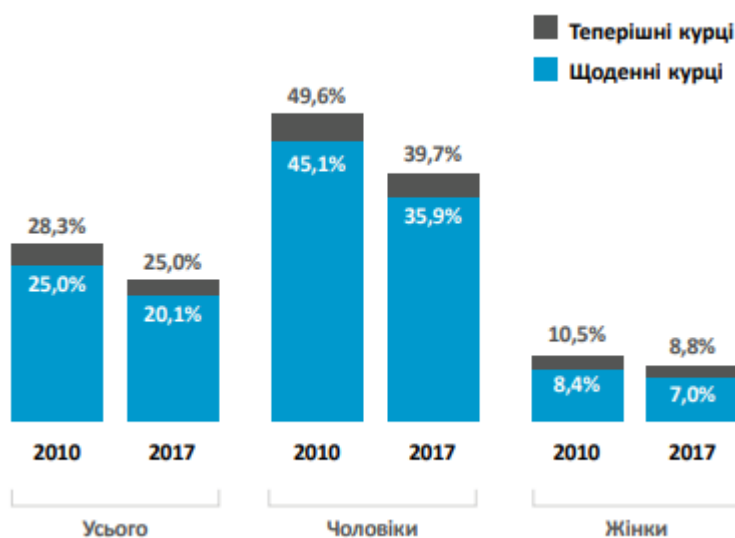
Ратифікація Рамкової Конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну в світі в Україні досить серйозно обмежила права курців, але основна мета цієї Конвенції це захист майбутніх поколінь від негативних наслідків тютюну на медичну, соціальну, екологічну, економічну складову життя людини, запобігання шкідливого впливу тютюну на здоров'я людини. Окрім цього, документ передбачав ряд заходів, які потрібно було виконувати задля запобігання розповсюдження та уникнення ситуації, коли до залежність потрапляють все більше і більше людей. Конвенція передбачає виконання наступних заходів:

- повну заборону будь-якої реклами тютюнових виробів, включаючи, наприклад, спортивні змагання (через спонсорство, промоакції);
- заборона та обмеження, покарання за паління в громадських місцях;

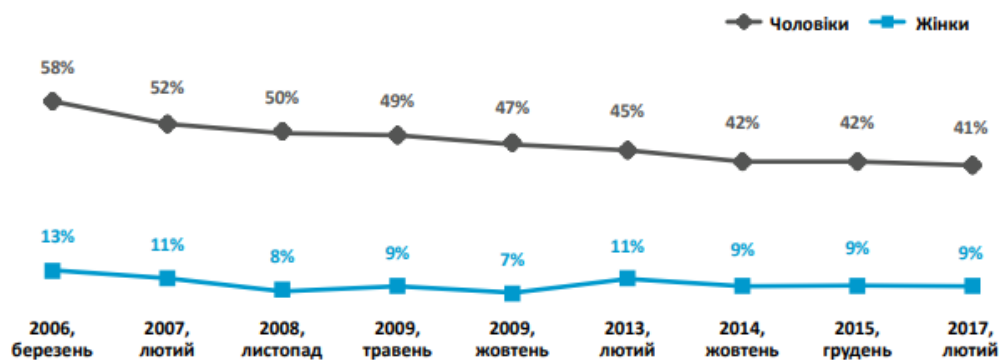
- підвищення податків на тютюнові вироби, які бізнес має сплачувати державі;
- введення та контроль за виконання заходів із нанесенням на упаковки тютюнових виробів спеціальних надписів, знаків, зображень, що мали показувати шкідливі наслідки від паління, хвороби, які можуть бути спровоковані палінням. [23]

Ратифікація цієї Конвенції дала певні результати. Наприклад, за різними дослідженнями після ратифікації Конвенції кількість курців зменшилась в Україні. Наприклад, опитування

КМІС (Київський міжнародний інститут соціології) – організація, що досить ґрунтовно досліджувала проблематику та поширення паління в Україні впродовж багатьох років, використовуючи репрезентативні дослідження населення України. Це глобальне опитування дорослих (18+) щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey) - це національно репрезентативне опитування членів домогосподарств, які досягли віку 15 років і старших, що використовується для нагляду за вживанням тютюну (курильного та бездимного) та моніторингу основних показників контролю над тютюном. Спираючись на отримані дані в ході досліджень КМІС треба зазначити, що динаміка кількості курців з роками спадає (діаграма 1) [7]

Діаграма 1. Поширеність теперішнього та щоденного куріння тютюну за статтю, Опитування КМІС. Джерело: Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS) (укр. мова). – Київ, 2017. – 240 с.

Діаграма 2. Частка щоденних курців серед чоловіків та жінок (18+) в Україні, 2006-2017 роки. Опитування КМІС. Джерело: Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS) (укр. мова). – Київ, 2017. – 240 с.

Такі дані можна пов'язати з тим, що, насправді, Конвенція досить серйозно обмежила курців і призвела до зменшення кількості курців у цілому. Хоча з іншого боку, якщо поглянути на динаміку, то в період 2013-2017 роки спостерігається менше падіння кількості курців у чоловіків, а у жінок у 2013 році взагалі сталось підвищення кількості курців, але після 2013 року спостерігається їх зменшення та утримання на планці в 9%. Така динаміка пов'язана з державним регулюванням на ціни та акцизи на тютюнову продукцію (діаграма 2). [7]

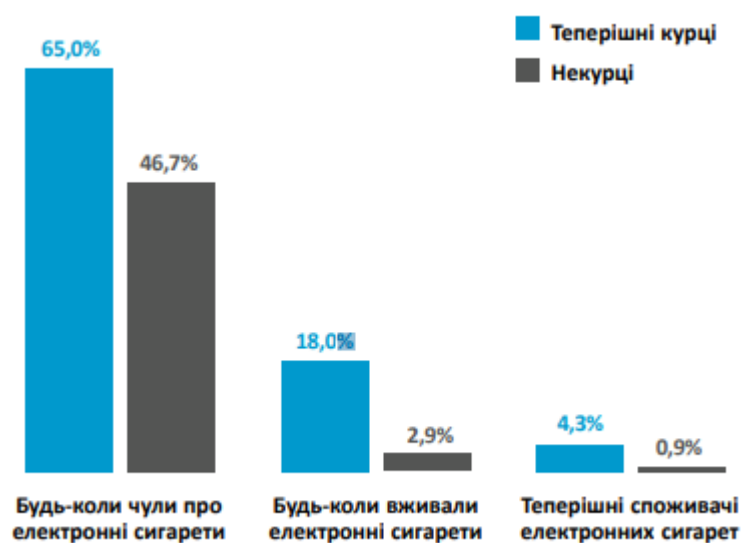

Діаграма 3. Обсяги продажу сигарет та кількість курців, 2008-2016 роки. Опитування КМІС.
 Джерело: Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS)
 (укр. мова). – Київ, 2017. – 240 с.

У контексті досліджуваної теми показовими є дані щодо «пасивного паління» або вторинного тютюнового диму, що є важливим елементом конфлікту за рахунок шкідливого впливу. Дані дослідження GATS показують факт того, що за останній місяць (на момент проведення опитування) українці зазнавали впливу вторинного тютюнового диму. Наприклад, найбільше під цей вплив потрапляли люди, які відвідували бари або нічні клуби (43,4%) та ресторани та кафе (24,0%). [7] Це пояснюється тенденцією того, що деякі заклади такого типу роблять спеціальні зали для людей, які курять або ж впливу люди могли зазнавати при вході до закладу, або в спеціальних місцях, відведених для курців.

Дослідження GATS також показує, що українці обізнані стосовно так званих електронних сигарет. 65% українців-теперішніх будь-коли чули про електронні сигарети, а 46,7% українців-некурців також знають про електронні сигарети. 18% українців, які є курцями вживали електронні сигарети, а 4% є постійними споживачами електронних сигарет (діаграма 3). Цікаво також те, що поширеність та обізнаність електронних сигарет більша серед молодих

людей. [7] Ці дані є досить показовими, адже як вже зазначалось у попередніх розділах – бізнес використовує різноманітні прийоми для того, щоб заманити людей до залежності, а електронні сигарети продаються під гаслом, щоб вони набагато менш шкідливі, ніж звичайні (як, наприклад, з введенням сигаретного фільтру). Також ці дані свідчать про досить серйозну рекламну кампанію, яку бізнес використовує, адже обізнаність українців досить висока.

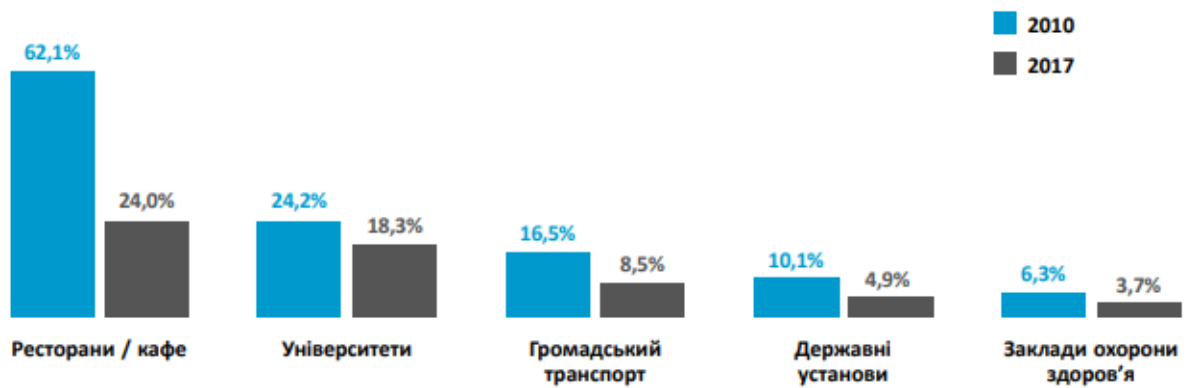

Діаграма 4. Обізнаність про електронні сигарети та їх споживання за статусом щодо куріння.

Джерело: Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS)

(укр. мова). – Київ, 2017. – 240 с.

Діаграма 5 показує, що зменшується кількість фактів потрапляння українцями під вплив вторинного диму в різних громадських місцях. У порівнянні з 2010 та 2017 роком найбільше зменшився вплив вторинного тютюнового диму в ресторанах або кафе (з 62,1% до 24), найменше в університетах (з 24,2% до 18,3%) [7]. Ці дані є наслідком, у цілому, зменшення кількості курців та обмежень, які були передбачені Рамковою Конвенцією Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я із боротьби проти тютюну в світі.

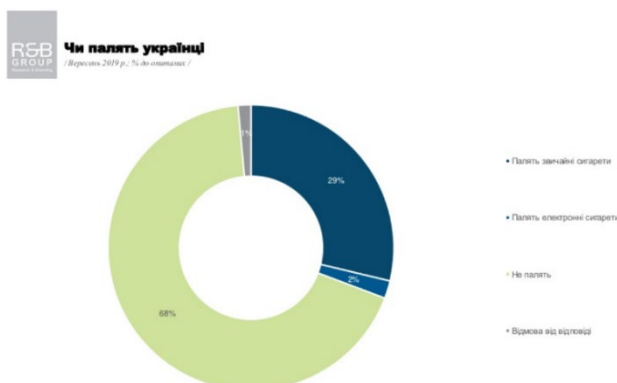

* Серед тих, хто відвідував ці місця протягом останніх 30 днів

Діаграма 5. Перебування під впливом тютюнового диму в різних громадських місцях. Джерело: Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS) (укр. мова). – Київ, 2017. – 240 с.

З іншого боку, компанією Research & Branding Group – неурядовою соціологічною компанією - у вересні 2019 року проводилось репрезентативне опитування населення України в рамках омнібусу, де було виявлено, що курцями є 31% українців – 29% вживають звичайні сигарети, 2% - електронні (діаграма 6).

Статевий розподіл виявився таким: 50% чоловіків курять (із них 47% - звичайні сигарети, 3% - електронні) та 15% жінок (із них 14% - звичайні сигарети, 1% - електронні). А найбільше курців виявилось у віці 30-39 років – 38% [20].

Діаграма 6. Чи палять українці? Прес-реліз компанії Research & Branding Group «Паління в Україні», за 08.11.2019
Режим доступу: <http://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/kurenje-v-ukraine/>

У цілому, дослідження показують, що паління в Україні – досить поширене явище, але динаміка говорить про те, що кількість курців спадає через те, що була ратифікована Конвенція ООН, а, отже, вводились різноманітні обмеження прав курців та заборони та штрафи. Паління в громадських місцях та як наслідок вплив на оточуючих вторинним димом також зменшується, хоча, тим не менш, не зникає повністю. Отже, виходячи з аналізу вже наявних досліджень виходить, що конфлікт після піку починає спадати, але, тим не менш, продовжує бути активним.

3.2 МЕТОДОЛОГІЯ, АНАЛІЗ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДАНИХ «КОНФЛІКТ КУРЦІВ ТА НЕКУРЦІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ПАЛІННЯ»

Проблема: Враховуючи, що дослідження GATS та дослідження, які проводились різними соціологічними компаніями більше спираються на те, щоб описати загальну картину проблематики паління: дослідження кількості українців, які вживають тютюн в той чи іншій формі, економічні аспекти паління. Задля дослідження паління з точки зору соціально-психологічної проблеми та конфлікту між курцями та некурцями в межах практичної частини роботи мною було проведено дослідження, методологія якого буде описана далі.

Мета: дослідити проблему паління з точки зору соціально-психологічної залежності

Об'єкт дослідження: паління як соціально-психологічна залежність

Предмет: конфлікт курців та некурців.

Для досягнення мети дослідження, потрібно виконати наступні завдання:

- 1) визначити причини, що спонукають людей почати палити;
- 2) дослідити ставлення українців до заборон, обмежень курців на законодавчому рівні;
- 3) виокремити психологічні аспекти паління, сприйняття паління в українському суспільстві;
- 4) вивчити обізнаність українців про шкоду паління та обізнаність щодо попереджень шкоди паління;

Основними гіпотезами є:

1) курці підтримують обмеження стосовно своїх прав паління в громадських місцях;

2) українці помічають пропаганду та рекламу паління в фільмах, серіалах, мультфільмах;

3) можливе підвищення цін на сигарети ніяк не сприятиме зменшенню кількості курців;

4) паління – комплекс з фізичної та соціально-психологічної залежності, а не суто фізичної.

5) конфлікт між курцями та некурцями існує – українці стикались з конфліктами через паління

Головним теоретичним конструктом у дослідженні виступає поняття соціально-психологічна залежність. Соціально-психологічна залежність – залежність, яка включає в себе складову соціальних звичок, а також набір асоціацій, які виникають від явища від якого існує залежність, а також набір міфів, ілюзій, переконань від явища, яке є причиною залежності.

Вторинне паління або «пасивне паління» - несвідоме вдихання третьою особою диму від тютюнової продукції. Вплив - дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета. Акцизний податок -це непрямий податок на споживання підакцизних товарів (продукції), що включається до ціни таких товарів (продукції). Пропаганда - форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві - світогляду, теорії, твердження, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Ставлення - це сформована на основі переконань стійка позитивна чи негативна оцінка особою об'єктів матеріального чи духовного світу. Це почуття, які особа відчуває до об'єкту і спрямовують її поведінку. Конфлікт - зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення

суперечностей, що приводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями; ситуація, в якій кожна зі сторін намагається зайняти позицію несумісну з інтересами іншої сторони.

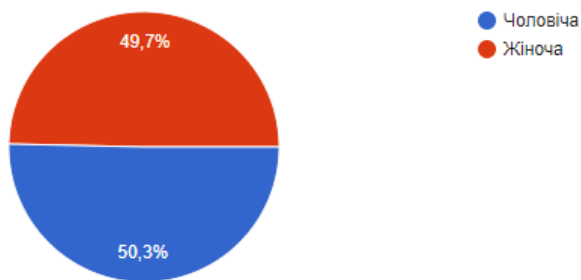
Метод збирання інформації та його обґрунтування: для збирання інформації було обрано кількісний метод дослідження – інтернет-опитування. По-перше, на момент проведення дослідження, через, пандемію COVID-19, задля уникнення контакту та дотримуючись карантинних норм було обрано інтернет-опитування. По-друге, це набагато швидший на всіх етапах підготовки організації, оброблення та аналізу даних метод [22].

Окрім цього, перевагою обраного методу є те, що інформації потрібно багато (якісні методи не передбачають можливості збору великої кількості даних) та метод дозволяє надати інформацію в об'єктивованому вигляді, без персоніфікації [17].

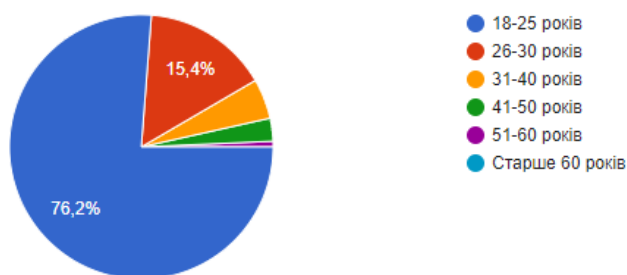
Сформована вибірка (яка формувалась методом відбору приголосних) не є репрезентативною відносно населення України за статтю, віком чи регіоном.

Опитувальник включав у себе 40 закритих запитань, декілька з них з можливим множинним вибором, всі інші питання з однією відповіддю. Окрім цього, застосовувалось питання-фільтр, яке відокремлювало курців для того, щоб окремо запитати цю групу про їхню залежність (додаток 1). Опитування проводилось на платформі Google Forms. Платформа дозволяє в кабінеті аналітики відразу побачити одновимірні розподіли по кожному питанню та отримати діаграми. Для більш глибокого аналізу платформа Google Forms дозволяє експортувати отримані дані в таблицю Excel, щоб додати їх до SPSS.

Всього було опитано 143 респонденти. Про деякі загальні характеристики опитаної сукупності (діаграма 7,8)

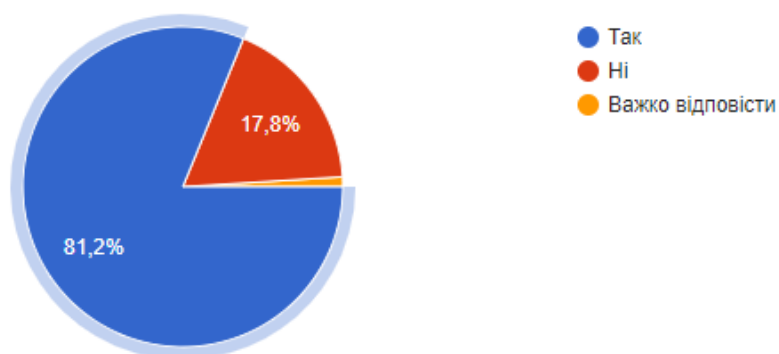

Діаграма 7. Ваша стать? %, до опитаних

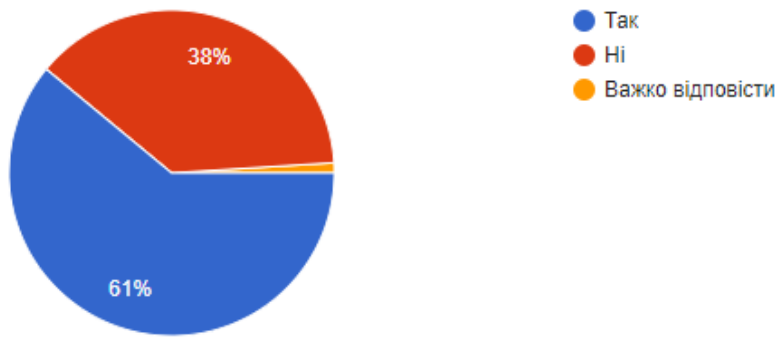
Діаграма 8. Ваш Вік, % до опитаних

Більшість опитаних (81,2%) має багато друзів, знайомих курців (діаграма 9).

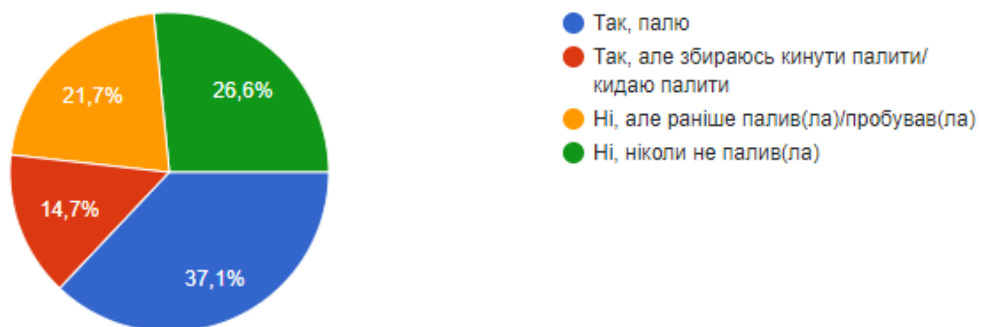
Діаграма 9. Чи є курці серед ваших друзів та знайомих?, % до опитаних

Окрім цього, більше половини опитаних зазначають, що серед батьків або родичів також є курці (61%) (діаграма 10).

Діаграма 10. Чи є курці серед ваших батьків/родичів? %, до опитаних

Серед опитаних 37% - курці та 15% - ті, хто збирається кинути палити або кидає палити. Тобто ті, хто відповів щодо кидання паління, в цілому, залишаються курцями, тому можна вважати, що серед опитаних 52% - курці (діаграма 11).

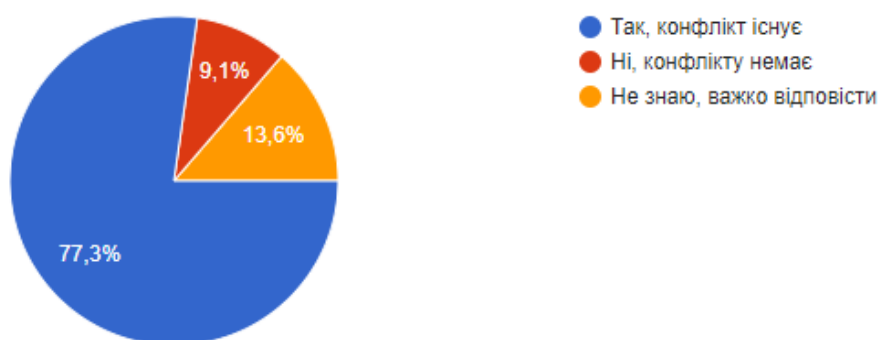
Діаграма 11. Чи палите Ви?%, до опитаних

У блоці питань, які стосувались обмежень курців спостерігаються певні тенденції. Наприклад, близько половини (49%) в цілому були не проти того, щоб підвищити податки на тютюнові вироби. Підвищення податків на тютюн, очевидно, спричинило би підвищення цін на тютюнові вироби. Приблизно половина опитаних, в цілому, підтримують підвищення цін на тютюнові вироби (49%). Згідно чинного законодавства в Україні, вік з якого можна купувати тютюнові вироби становить 18 років, але наразі йдуть

обговорення про підвищення цього віку до 21 року. Половина опитаних (51%) в цілому вважають, що цей вік потрібно підвищити до 21 року.

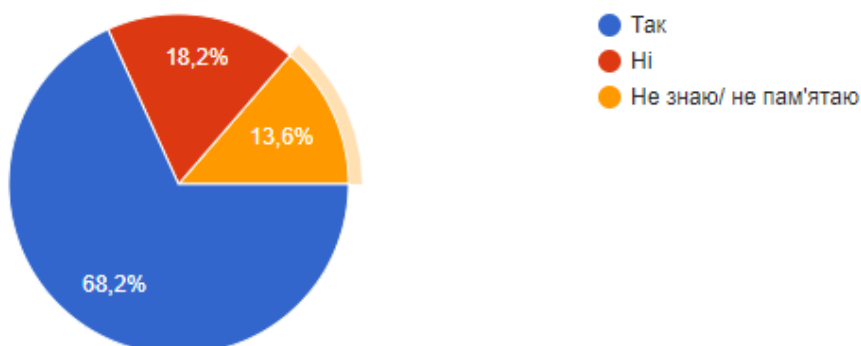
У питанні обмежень прав курців при вживанні тютюну в закритих приміщеннях більше половини опитаних (60%) зазначили, що підтримують закон, що повністю заборонив би палити в закритих приміщеннях. Лідерами, серед закладів (закритих місць), де потрібно заборонити паління стали: заклади охорони здоров'я, школи та громадський транспорт.

Щодо існування конфлікту між курцями та некурцями, то гіпотеза підтверджується – конфлікт існує і 68% опитаних підтверджує це (діаграма 11).

Діаграма 11. Чи зустрічались Ви з конфліктами через паління? (наприклад, паління в заборонених місцях, зауваження щодо паління при дітях)%, до опитаних

З конкретними випадками виникнення конфліктів через паління зустрічались 68% опитаних (наприклад, паління в заборонених місцях,

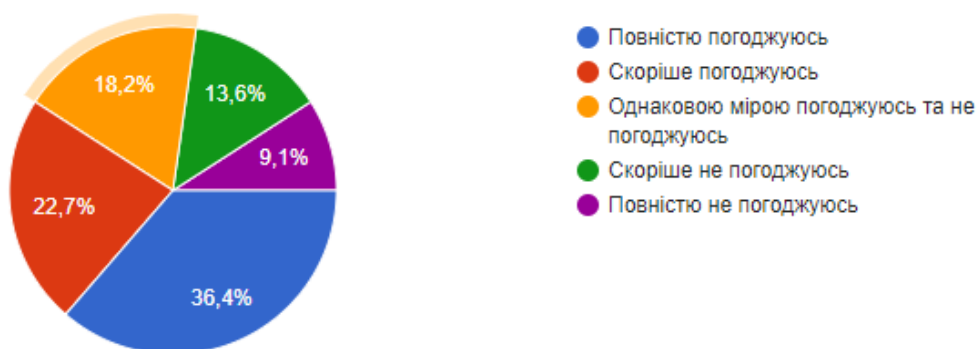
зауваження щодо паління при дітях), тоді як 18% відмічали, що стикались з такими випадками, а 14% відмітили, що не знають або не пам'ятають про такі випадки (діаграма 12).

Діаграма 12. Чи зустрічались Ви з конфліктами через паління? (наприклад, паління в заборонених місцях, зауваження щодо паління при дітях) %, до опитаних

У цілому, опитування показало досить хорошу поінформованість про шкоду паління з різних джерел: з Інтернету, телебачення, рекламних щитах, школах чи освітніх закладах.

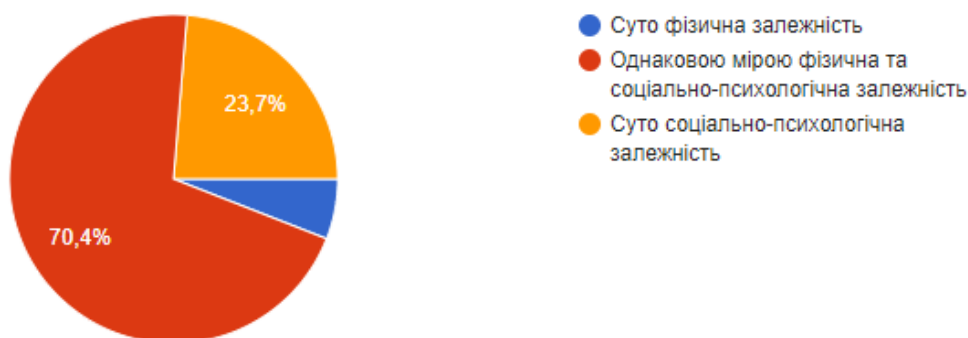
З іншого боку, опитані досить добре помічають рекламу або оголошення, акцентування уваги на тютюнові вироби, що сприяють продажу. Наприклад, 68% опитаних зазначили, що вони вважають підсвічені та/або збільшені пачки сигарет, спеціальне оформлення сигаретних пачок в місцях продажу і на вітринах кіосків /магазинів рекламою сигарет.

У блоці питань, які стосувались маркетингових прийомів, які використовуються бізнесом для стимулювання залежності є певні тенденції. Наприклад, 32% опитаних вважають, що деякі види сигарет бути менш шкідливими порівняно з іншими. А електронні сигарети (або IQOS) приносять меншу шкоду, порівняно з звичайними сигаретами (45% опитаних). З іншого боку, більше половини опитаних (59%), в цілому, вважають, що до електронних сигарет потрібно застосувати всі ці самі санкції, що і до звичайних (наразі, законодавчих обмежень та прирівнювання електронних сигарет до звичайних не існує, ведуться обговорення)(діаграма 13).

Діаграма 13. Чи погоджуєтесь Ви, що потрібно застосовувати всі ті самі обмеження щодо електронних сигарет, як і до звичайних?%, до опитаних

Переважна більшість (70%) вважає, що паління – комплекс у якому поєднується і фізична залежність, і соціально-психологічна. Суто соціально-психологічною залежністю паління вважає 24% опитаних (діаграма 14).

Діаграма 14. Ви вважаєте, що залежність від паління це? %, до опитаних

Блок питань стосовно того, чи зустрічали опитані образи курців у фільмах чи серіалах (де курці виступають «поганими» хлопцями, мачо, бандитами і т.д.) – 90% опитаних відмітили, що зустрічали таке явище. Приблизно стільки ж (87%) відмічали, що зустрічали в кіноіндустрії сцени паління при певній критичній ситуації, в якій опинилась людина – відчуття

близькості власної смерті, смерть близької людини, банкрутство і т.д.. 64% опитаних відмічали, що зустрічали сцени паління у мультфільмах.

У питанні чи є паління елементом стилю людини – половина опитаних (53%) відмітили, що, в цілому, погоджуються з тим, що паління є елементом стилю людини, що є наслідком нав'язування образів через різноманітні джерела (наприклад, кіно).

Блок питань, що стосувався суто курців (і відділявся окремим питанням-фільтром) показує що: переважна більшість опитаних курців (62%) зазначають, що, в цілому, паління має лише негативні сторони, а не позитивні. У питанні, де моделювалась теоретична ситуація ймовірного подорожання сигарет у два рази є певна погана закономірність. Чверть опитаних курців відмічали, що продовжать палити, як і палили до цього. Ще близько чверті (28%) відмічали, що почнуть курити більш дешеві сигарети. Третина опитаних відмітили, що просто почнуть палити менше. І лише 12% опитаних відмітили, що кинуть палити взагалі.

Близько двох третин опитаних (63%) зазначали, що відчували дискримінацію чи певний осуд з боку некурців з приводу своєї шкідливої звички та пагубного впливу на оточуючих. Отже, це є свідченням того, що конфлікт існує та активно продовжується.

У цілому, результати опитування показують, що проблема паління в Україні стоїть досить гостро. З урахуванням виявлення факту того, що паління складається не лише суто з фізичної залежності від нікотину, а й соціально-психологічної – потрібно комплексно підходити до вирішення питання. Окрім цього, потрібно пропагувати та нав'язувати українцям образ того, що паління це не модно та престижно, а огидно, зовсім не престижно і т.д. Конфлікт між курцями та некурцями існує про що свідчать відповіді респондентів, окрім цього, більшість стикались з конфліктами, які виникали

через паління – наприклад, паління в забороненому місці, паління при дітях.
Гіпотези, які ставились перед дослідженням я вважаю підтвердженими.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Аналіз вторинних досліджень з проблематики паління показує, що такі дослідження мало враховують факт того, що паління окрім фізичної залежності включає в себе соціально-психологічну залежність, яка також має місце бути. Дослідження GATS здебільшого орієнтоване на кількісний аналіз того, яким способом тютюн споживається, про інформованість населення про шкоду від вживання тютюну. Окрім цього, дослідження GATS також вимірює вплив предметної бази конфлікту між курцями та некурцями, а саме вплив вторинного тютюну або ж пасивного паління. Розгляд дослідження GATS як дослідження, яке дуже пов'язане з Рамковою конвенцією ВООЗ з боротьби з тютюном показує, що пік конфлікту відбувся через підписання та ратифікації цієї Конвенції майже всіма країнами світу – а, отже, кількість курців зменшилась, бізнес, який до цього мав можливість рекламувати свою продукцію – втрачає цю можливість, але застосовує пропагування та нав'язування образів паління через фільми, серіали або інші джерела інформації.

Враховуючи факт того, що GATS мало враховує соціально-психологічну сторону залежності було проведено власне дослідження, що показало досить хороший рівень інформованості, рівень уважності до реклами, яка попри заборону продовжує розміщатись. Переважна більшість опитаних підтвердили, що зустрічали образи «крутих» та «модних» курців у фільмах та серіалах, зустрічали також і нав'язування того, що в критичній ситуації сигарета може стати певною панацеєю.

Більшість опитаних-курців розуміють, що паління – досить негативна та шкідлива звичка, але, тим не менш, у ситуації, коли ціни на тютюнові вироби виростуть в два рази – лише майже кожний десятий кине палити. Це свідчить не тільки про наявну фізичну залежність курців від нікотину, а й про

соціально-психологічну. Про те, що паління – комплекс соціально-психологічної та фізичної залежності зазначили дві третини опитаних.

Конфлікт курців та некурців більшість респондентів вважали існуючим та більшість підтверджували, що стикались з реальними ситуаціями конфлікту через паління (паління в заборонених місцях, паління при дітях і т.д.)

Окрім цього, моє дослідження показало, що предметна сторона конфлікту – вплив та шкода мають місце бути, а обмеження прав курців треба вводити в більшості закладів. А електронні сигарети, які зараз не прирівнюються і не мають таких обмежень та покарань за їх споживання як звичайні – мають прирівнюватись до звичайних сигарет і, відповідно, мають бути такі самі покарання та обмеження. Загальний висновок розділу полягає в тому, що пік конфлікту виявив більш сильнішу сторону – некурців, але, тим не менш, конфлікт залишається і буде продовжуватись ще досить довго (про що свідчили дані про теоретичне підвищення цін у два рази).

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки роботи, можна прийти до висновку, що проблема паління буде залишатись актуальною ще досить багато років, якщо не зміниться ставлення та сприйняття паління в цілому. Дослідження показують, що є певні позитивні здвиги в вирішенні проблематики паління – це досягалось за рахунок піка конфлікту курців та некурців – прийняття Рамкової конвенції ООН щодо вживання тютюну в світі. Але, тим не менш, проблема залишається. З плином історії та, відповідно, плином конфлікту ставлення до тютюну змінюється. З самого початку існують ті, хто проти паління – наприклад, церква, але пізніше до тютюну та до паління в цілому змінюється ставлення впродовж років.

Паління – не лише суто фізична залежність від нікотину. Це комплекс, який поєднує в себе соціальну залежність (яка будується на соціальних звичках) та психологічної (переконання, міфи, ілюзії, асоціації, пов'язані з палінням). Аналіз конфлікту показав, що його можна розглядати також з позиції внутрішньособистого конфлікту.

Предметною базою конфлікту виступає вплив, який курці несуть на економічне становище в країні, екологічне, в цілому, здоров'я нації. Аналіз конфлікту показує, що окрім основних суб'єктів конфлікту є ще треті залучені сторони – бізнес та держава, які мають досить серйозний вплив на протікання конфлікту. Держава зацікавлена в здоровій нації, але, тим не менш, отримує високі податки від тютюнового бізнесу. Бізнес, який зацікавлений в отриманні прибутків увесь час намагається підсилювати залежність від паління, нав'язувати різноманітні образи, яким починають слідувати люди на підсвідомому рівні. Окрім цього, бізнес використовує різноманітні маркетингові прийоми задля отримання сверхприбутків за рахунок залежності людей від паління.

Аналіз вторинних досліджень показує, що методологія цих досліджень здебільшого опирається на дослідження паління з позиції фізичної залежності, а не комплексу з фізичної та соціально-психологічної залежності. Саме тому, подальші дослідження з проблематики паління варто проводити з урахуванням факту того, що паління – комплекс соціально-психологічної та фізичної залежності. Опитування показало, що конфлікт між курцями та некурцями справді є існуючим, опитані також підтверджували, що стикались з проявами конфлікту у житті. Опитані також підтверджують те, що потрібно вводити ще більші обмеження стосовно прав курців – забороняти паління в громадських місцях. Окрім цього, потрібно прирівнювати електронні сигарети до звичайних сигарет, адже електронні сигарети також мають негативний вплив на оточуючих, а, отже, провокують конфлікт.

Список джерел та використаної літератури

1. Бородкин Ф.М., Коряк Н.М. Внимание: конфликт! Учебное пособие. — Новосибирск: Наука, 1989. — 189 с.
2. Буш Роберт А.Берок, Фолджер Джозеф П. Что может медиация. Трансформативный подход к конфликту. —Пер. с англ. — К.: Издатель Захарченко В.А. 2007. 264 с.
3. Ващенко І.В. Конфліктологія та теорія переговорів : Навч. посіб./ І.В. Ващенко, М.І. Кляп. — К.: Знання, 2013. 407 с.
4. Всемирная организация здравоохранения. Табак. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.who.int/ru/news-room/factsheets/detail/tobacco>
5. Гірник А.М. Посередництво в трудових конфліктах / Центр соц. досліджень імені В. Старосольського. — К. : [Стилос], 1998. — 52 с.
6. Гірник А.М. Як досягти успіху у переговорах? // Пробудження (Хмельницький). — 1992. — Спец. вип. — 26 с.
7. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (Global Adult Tobacco Survey – GATS) (укр. мова). — Київ, 2017. — 240 с
8. Гірник А.М. Основи конфліктології. — К.: — Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010 — 212 с.
9. Даниленко О. А. Социологическое измерение конфликта: монография / О. А. Даниленко. — Х. : Изд. центр Харьк. нац. ун-та им. В. Н. Каразина, 2003. — 242 с.
10. Дембицкий С. Теоретическая валидность и смещение данных в социологическом исследовании [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/soc-ua/msg/337817.html>.
11. Етимологічний словник української мови : у 7 т. : т. 5 : Р — Т / укл.: Р. В. Болдирев та ін ; редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — К. : Наукова думка, 2006. — Т. 5 : Р — Т. — 704 с. — ISBN 966-00-0785-X

12. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів / А. Т. Ішмуратов. – К. : Наукова думка, 1996. – 190 с.
13. Казаков В. Лекція 6. Сучасна соціологія конфлікту: образ соціальної реальності // Соціологічна теорія: традиції та сучасність: Навчальний посібник. – К., 2007. – 228 -256.
14. Козер Льюїс Функції соціального конфлікту. Переклад з англ. О.А.Назаровою – М.: Ідея-Пресс, Дом інтелектуальної книги, – 2000. - 205 с.
15. Козырев Г.И. Введение в конфликтологию: Учеб. Пособие для студ. Высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2000. — 160 с
16. Корнелиус Х. и Фэйр Ш. Выиграть может каждый. Как разрешать конфликты. М.: Стрингер, 1992. - 215 с.
17. Математико-статистичні методи в соціології : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Г. І. Білушак, І. В. Когут; Нац. ун-т "Львів. політехніка". - Львів : Сорока Т.Б., 2016. - 111 с. - Бібліогр.: с. 108.
18. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента Пер с англ. – М.: Издательство «ДЕЛЮ». 1992. – 702 с.
19. Нагаєв В.М. Конфліктологія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 198 с.
20. Паління в Україні. Прес-реліз Research & Branding Group [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://rb.com.ua/uk/blog-uk/omnibus-uk/kurenie-v-ukraine/>
21. Паніна Н. Технологія соціологічного дослідження. - К.: Інститут соціології НАН України, 2007. - 320 с.
22. Рабочая книга социолога / Под общ. ред. и с предисл. Г. В. Осипова. Изд. 5-е. — М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 480 с.
23. Рамкова конвенція ВООЗ із боротьби проти тютюну {Конвенцію ратифіковано Законом N 3534-IV (3534-15) від 15.03.2006 }. Міжнародний документ. 2003

24. Соціалізація // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремін. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 834-835
25. Соціальна напруженість в регіональних вимірах: проблеми теорії, методології та методики соціологічного дослідження . Монографія / В.І. Судаков, Є.В.Сірий, В.В.Лапіна, Ю.В.Савельєв, Г.А. Черних, К.В. Кондов, М.А.Нахабич. За ред. д.соц.н., проф. В.І.Судакова. – К.: Логос, 2018. –197 с.
26. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – М.: Омега-Л, 2007. – 567 с.
27. Einstein, Stanley (1989). Drug and Alcohol Use: Issues and Factors. Springer. с. 101–118.
28. Heers J., Christophe Colomb, Hachette. — Paris, 1991. — 666 p
29. Jean Michel Cantacuzène. «Frère André Thevet (1516-1590)» . BIBLOS p. - 15
30. National Cancer Institute (NCI). Cigars: Health and Trends. Smoking and Tobacco Control Monograph No. 9. NIH Publication No. 98-4302. Bethesda, MD: NIH, NCI, 1998 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cissecure.nci.nih.gov/ncibups/details.asp?pid=167>
31. N L Benowitz, P Jacob, R T Jones and J Rosenberg: Interindividual variability in the metabolism and cardiovascular effects of nicotine in man. J.Pharmacol. Exp. Ther. 221: 368-372. 1982
32. Park R. E. The Social Function of War // American Journal of Sociology, Vol. XLVI, 1941, pp. 551-570
33. Porter, Stephen (2009). The Great Plague. Amberley Publishing. Amberley Publishing, 2009 – p.192
34. Stein C. J., Colditz G. A. Modifiable risk factors for cancer. British Journal of Cancer, 2004. v. 90, p. 299—303

35. Steve Luck, *The Complete Guide to Cigars: An Illustrated Guide to the World's Finest Cigars*, Bath, UK: Parragon, p. 13
36. Symptoms of Tobacco Dependence After Brief Intermittent Use – The Development and Assessment of Nicotine Dependence in Youth-2 .*Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 2007 161(7):704-10

ДОДАТКИ
ДОДАТОК 1

Питання анкети онлайн-опитування «Конфлікт курців та некурців у контексті соціально-психологічної залежності від паління»

1. Ваша стать:

- 1) Чоловіча
- 2) Жіноча

2. Ваш вік:

- 1) 18-25 років
- 2) 26-30 років
- 3) 31-40 років
- 4) 41-50 років
- 5) 51-60 років
- 6) Старше 60-ти років

3. Вкажіть вашу освіту:

- 1) Жодної офіційної освіти
- 2) Початкова загальна освіта
- 3) Базова загальна середня освіта (закінчена 9-річна школа)
- 3) Повна загальна середня освіта (закінчено 11 класів школи)
- 4) Середня спеціальна або професійно-технічна освіта
- 5) Незакінчена вища освіта/ще навчаюсь
- 6) Вища освіта
- 7) Маю вчений ступінь

4. Сімейний стан:

- 1) Не одружений/незаміжня
- 2) Одружений / заміжня, в т.ч. цивільний шлюб, живемо разом
- 3) В розлученні
- 4) Вдова / вдівець

5. Розмір сім'ї:

- 1) Тільки я один

- 2) Двоє (я + 1 особа)
- 3) Троє (я + 2 особи)
- 4) Четверо (я + 3 особи)
- 5) П'ятеро (я+ 4 особи) і більше

6. Чи є курці серед ваших друзів?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

7. Чи є курці серед ваших батьків/родичів?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

8. Чи палите Ви?

- 1) Так, палю (Питання-фільтр, перехід до питань 30-40)
- 2) Так, але збираюсь кинути палити/кидаю палити
- 3) Ні, але раніше палив(ла)/пробував(ла)
- 4) Ні, ніколи не палив(ла)

9. Ви були б за чи проти підвищення податків на тютюнові вироби?

- 1) Повністю за
- 2) Скоріше за, чим проти
- 3) Однаковою мірою за та проти
- 4) Скоріше проти, чим за
- 5) Повністю проти

10. Ви були б за чи проти підвищення цін на тютюнові вироби?

- 1) Повністю за
- 2) Скоріше за, чим проти
- 3) Однаковою мірою за та проти
- 4) Скоріше проти, чим за
- 5) Повністю проти

11. Зараз в Україні вік, з якого дозволяється купувати тютюнові вироби становить 18 років. Чи підтримуєте Ви те, що цей вік потрібно підвищити до 21 років?

- 1) Повністю підтримую
- 2) Скоріше підтримую
- 3) Однаковою мірою підтримую та не підтримую/важко відповісти
- 4) Скоріше не підтримую
- 5) Повністю не підтримую

12. Чи підтримуєте Ви закон, що повністю забороняє курити в закритих приміщеннях і в громадських місцях, таких як ресторани, бари і т.д.?

- 1) Повністю підтримую
- 2) Скоріше підтримую
- 3) Однаковою мірою підтримую та не підтримую/важко відповісти
- 4) Скоріше не підтримую
- 5) Повністю не підтримую

13. Варто дозволити чи заборонити паління в перерахованих громадських місцях?

	Треба дозволити	Треба заборонити	Не знаю/мені все одно
В закладах охорони здоров'я			
На роботі/на робочому місці			
В ресторанах			
В барах			
В громадському транспорті			
В школах			
В університетах/інститутах/коледжах та інших навчальних закладах			
В релігійних установах			
В кафе/кафітеріях			
В державних установах			

14. Чи помічали Ви інформацію про небезпеку паління?

	Так	Ні	Не знаю/мені все одно
в газетах?			
в журналах			
на телебаченні?			
на радіо?			
на рекламних щитах?			
в громадському транспорті?			
в освітніх закладах?			
в інтернеті?			
де-небудь ще, в іншому місці?			

15. Чи вважаєте Ви підсвічені та/або збільшені пачки сигарет, спеціальне оформлення сигаретних пачок в місцях продажу і на вітринах кіосків /магазинів рекламою сигарет?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Не знаю

16. Чи помічали Ви яку-небудь рекламу або оголошення, що сприяють продажу сигарет, в таких місцях:

	Так	Ні	Не знаю
У магазинах, де продаються сигарети?			
На телебаченні?			
По радіо?			
На рекламних щитах?			
На плакатах?			
У газетах або журналах?			
У кінотеатрі?			
В Інтернеті?			

В або на громадському транспорті?			
На зупинках/станціях?			
На вкладашах у пачках сигарет?			
Де-небудь ще?			

17. Як Ви вважаєте, чи можуть деякі види сигарет бути менш шкідливими порівняно з іншими, чи всі сигарети однаково шкідливі?

- 1) Всі однаково шкідливі
- 2) Можуть бути менш шкідливими
- 3) Важко відповісти

18. Чи вважаєте Ви, що паління електронних сигарет або IQOS не приносить шкоди?

- 1) Так, паління електронних сигарет або IQOS не приносить шкоди здоров'ю.
- 2) Я вважаю, що електронні сигарети або IQOS приносять шкоду здоров'ю, але меншу за звичайні сигарети.
- 3) Ні, паління електронних сигарет або IQOS приносить шкоду здоров'ю.
- 4) Важко відповісти

19. Чи вважаєте Ви, що між курцями та не курцями є конфлікт?

- 1) Так, конфлікт існує
- 2) Ні, конфлікту немає
- 3) Не знаю, важко відповісти

20. Чи зустрічались Ви з конфліктами через паління? (наприклад, паління в заборонених місцях, зауваження щодо паління при дітях)

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Не знаю/ не пам'ятаю

21. Чи погоджуєтесь Ви, що потрібно застосовувати всі ті самі обмеження щодо електронних сигарет, як і до звичайних?

- 1) Повністю погоджуюсь
- 2) Скоріше погоджуюсь

- 3) Однаковою мірою погоджуюсь та не погоджуюсь
- 4) Скоріше не погоджуюсь
- 5) Повністю не погоджуюсь

22. Ви вважаєте, що залежність від паління це:

- 1) Суто фізична залежність
- 2) Однаковою мірою фізична та соціально-психологічна залежність
- 3) Суто соціально-психологічна залежність

23. Як Ви ставитесь до того, що хтось із близьких Вам людей почне палити?

- 1) Негативно
- 2) Скоріше негативно
- 3) Однаковою мірою позитивно та негативно
- 4) Скоріше позитивно
- 5) Позитивно

24. Як Ви вважаєте, вдихання чужого тютюнового диму шкідливе чи нешкідливе для Вас?

- 1) Шкідливе
- 2) Скоріше шкідливе, чим ні
- 3) Важко відповісти
- 4) Скоріше нешкідливе, чим шкідливе
- 5) Нешкідливе

25. Чи вважаєте Ви, що паління може призвести до серйозних захворювань, проблем зі здоров'ям?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Не знаю

26. Чи зустрічали Ви в фільмах/серіалах образ поганих хлопців/мачо/злочинців/бандитів, які палять?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

27. Чи зустрічали Ви в фільмах/серіалах моменти, де герої починають палити в критичних ситуаціях (наприклад, відчуття близькості власної смерті, банкрутство, смерть близької людини і т.д.)

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

28. Чи зустрічали Ви сцени паління в мультфільмах?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

29. Чи погоджуєтесь Ви з тезою про те, що сигарети - елемент стилю людини?

- 1) Повністю погоджуюсь
- 2) Скоріше погоджуюсь
- 3) Однаковою мірою погоджуюсь та не погоджуюсь
- 4) Скоріше не погоджуюсь
- 5) Повністю не погоджуюсь

30. В якому віці Ви почали палити?

- 1) До 7 років
- 2) В 7-10 років
- 3) В 10-13 років
- 4) В 14-16 років
- 5) В 17-19 років
- 6) В 20 років або пізніше

31. Що стало основною причиною того, що Ви почали палити? (оберіть усі варіанти, які стосуються Вас)

- 1) Тому що палили друзі/знайомі
- 2) Із цікавості
- 3) Сподобався смак/запах диму від тютюну
- 4) Тому що палити - це престижно
- 5) Тому що палили батьки

6) Із-за проблем, в стресових ситуаціях

7) Важко відповісти

32. Чи вважаєте Ви, що сигарети викликають звикання?

1) Так

2) Ні

3) Не знаю

33. Скільки приблизно сигарет Ви палите/палили в день?

1) Більше 40 сигарет (більше 2 пачок)

2) До 40 сигарет (до 2 пачок)

3) До 20 сигарет (до 1 пачки)

4) До 10 сигарет (до половини пачки)

5) 3-5 сигарет

6) 1-2 сигарети

7) Важко відповісти

34. Чи є на Ваш погляд позитивні сторони паління?

1) Так, паління має тільки позитивні сторони

2) Так, паління скоріше має більше позитивних сторін, чим негативних

3) Паління однаковою мірою має як позитивні, так і негативні сторони

4) Ні, паління скоріше має більше негативних сторін, чим позитивних

5) Ні, паління має тільки негативні сторони

35. Якщо ціни на сигарети виростуть в два рази, то Ви:

1) Буду продовжувати палити так само, як і раніше

2) Почну палити більш дешеві сигарети

3) Почну палити менше

4) Кину палити взагалі

36. Чи намагались Ви кинути палити протягом останніх 12 місяців?

1) Так

2) Ні

3) Важко відповісти

37. Що з нижче перерахованого Ви коли-небудь, хоча б раз, вживали (оберіть всі варіанти, які ви хоч раз вживали):

- 1) Електронні сигарети
- 2) Кальян
- 3) Некурильний тютюн (снюс, нюхальний або жувальний тютюн, насвай)
- 4) Сигари
- 5) Саморобні сигарети (самокрутки)

38. Чи курили Ви, хоча б раз, електронну сигарету або IQOS?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

39. Чи відчували Ви дискримінацію чи осуд через те, що Ви палите?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти

40. Чи звертали Ви увагу на попередження про шкоду паління на пачках сигарет протягом останніх 30 днів?

- 1) Так
- 2) Ні
- 3) Важко відповісти